

tiede politiikka

2/2023

Irtonumero 12 €

Tieteen sydänääniä – hallitusohjelman näkökulmia tiede- politiikkaan

- Opettajaksi suomessa – opiskelijatuutoreiden ja tukiperheiden kokemuksia afrikkalaisopiskelijoiden tilauskoulutuksesta
Päivi Granö ja Brita Somerkoski
- Hyvä tieteellinen käytäntö (HTK) – käsitteellisiä täsmennyksiä
Matti Muukkonen
- Aktiiviseksi koulussa ja yhteiskunnassa – kouludemokratian toteuttaminen peruskoulussa
Mikko Tujula

tiede politiikka

VOL. 48

PÄÄTOIMITTAJAT

KT, tutkija Mervi Firman
KT, arviointiasiantuntija Mira Huusko
YTT, dosentti, yliopistotutkija Reetta Muhonen

TOIMITUSSIHTEERI

FM, väitöskirjatutkija Henni Pajunen

TOIMITUSKUNTA

FT, dosentti, yliopistotutkija Heini Hakosalo
HTT, projektipäällikkö Anu Lyytinen
OTT, VT, pedajohtaja Sampo Mielityinen
FT, johtaja, tutkimusprofessori Taina Saarinen
FT, dosentti, johtava tutkijayliopettaja Janne Salminen
FT, tutkijatohtori Taru Siekkinen

KANNEN KUVA

Muotoilija, kuvittaja Maria Lahdenperä

TILAUKSET

Pääsihteeri Kirsimarja Alenius, puh. 040 728 3893
PL 344, 00101 HELSINKI
[tiedepolitiikka\(at\)tiedeliitto.net](mailto:tiedepolitiikka(at)tiedeliitto.net)

YHTEYSTIEDOT & SOSIAALINEN MEDIA

[tiedepolitiikka\(at\)tiedeliitto.net](mailto:tiedepolitiikka(at)tiedeliitto.net)
<https://www.tiedeliitto.net/tiedepolitiikka>
<https://journal.fi/tiedepolitiikka>
<https://www.facebook.com/Tiedeliitto>
<https://twitter.com/tiedepolitiikka>

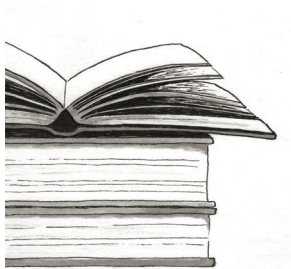
JULKAISIJA

Edistysellinen tiedeliitto ry — Progressiva vetenskapsförbundet rf

ISSN 0782-0674 (painettu)
ISSN 2736-8106 (verkkojulkaisu)

PAINO

Suomen Uusiokuori Oy, Somero 2023

PÄÄKIRJOITUS

Reetta Muhonen, Mira Huusko ja Mervi Friman

Tieteen sydänäänä – hallitusohjelman näkymiä tiedepolitiikkaan 4

ARTIKKELIT

Päivi Granö ja Brita Somerkoski

Opettajaksi suomessa – opiskelijatuutoreiden ja tukiperheiden kokemuksia afrikkalaisopiskelijoiden tilauskoulutuksesta 7

Matti Muukkonen

Hyvä tieteellinen käytäntö (HTK) – käsitteellisiä täsmennyksiä 14

LECTIOT

Mikko Tujula

Aktiiviseksi koulussa ja yhteiskunnassa – kouludemokratian toteuttaminen peruskoulussa 22

KESKUSTELUA

Hertta Vuorenmaa ja Tuija Koivunen

Ansiotyö muuttuu – yhteiskuntasopimuksen ja sopimisen päämäärän täytyy muuttua 28

KIRJAT

Lili-Ann Wolff

Kasvatuksen ydintehtävä ja uusliberalistinen koulutuskeskustelu 35

Jouni Huhtanen

Välineitä tiedon määrittelyn ja oikeuttamisen ongelmiin 37

Kirjoita tutkimustyöstä(si)! 41

Tieteen sydänääniä

– hallitusohjelman näkymiä tiedepolitiikkaan

Uusi hallitusohjelma on kirjoittanut runsaasti keskustelua mahdollisista tulevista toivotuista ja ei-toivotuista yhteiskunnallisista kehityskuluista. Myös korkeakoulu- ja tiedeväki on kommentoinut aktiivisesti hallitusohjelmaa. Nostamme tässä pääkirjoituksessa esiin muutamia hallitusohjelman tiede- ja korkeakoulupolitiikkaan liittyviä huomioita.

Kotimaisen tieteellisen lehden näkökulmasta katseemme kiinnittyy ensimmäiseksi hallitusohjelman lupaukseen edistää tutkitun tiedon saatavuutta kansalliskielillä. Tätä tavoitetta tuetaan turvaamalla kotimaisten tieteellisten julkaisukanavien toimintaa ja mahdollistamalla niissä tieteellisten artikkeleiden avoin julkaiseminen.

Hyvältä vaikuttaa myös duaalimallin merkityksen tunnistaminen suomalaisen korkeakoulujärjestelmän elinvoimaisuuden kannalta. Duaalimalliin sisältyvä yliopistojen ja ammattikorkeakoulujen välinen toimiva työnjako on tunnistettu myös kansallisissa ja kansainvälisissä arvioinneissa suomalaisen korkeakoulujärjestelmän vahvuudeksi.

Hallitusohjelman valossa näyttää siltä, että mahdollisuudet jatkuvaan oppimiseen ovat kaventumassa erityisesti aikuisopintotuen lakkauttamisen vuoksi. Suomalaisen korkeakoulujärjestelmän kehittämisessä keskeistä roolia on näytellyt umpiperien välttäminen. Käytännössä tämä on tarkoittanut joustavien koulutuspolkujen ja uudelleenvalintojen mahdollistamista. Jatkuvan oppimisen nimissä on tuettu yksilöiden mahdollisuuksia opiskella elämänsä varrella ja valita uusia suuntia iästä ja elämänvaiheesta riippumatta. Aikuisopintotuen lakkauttamisen ohella opiskelumahdollisuuksiin elämän varrella voivat jatkossa vaikuttaa myös hallituksen suunnitelmat vuorotteluvapaajärjestelmän lakkauttamisesta.

Jatkuvan oppimisen näkökulmasta merkittävää on myös tavoite avoimen korkeakouluopetuksen roolin vahvistamisesta. Tätä myönteistä kehittämistavoitetta varjostaa hallitusohjelmaan sisältyvä ajatus, jonka mukaan tavoitteeseen päästään lisäämällä koulutuksen tarjoajan mahdollisuuksia periä nykyistä korkeampia maksuja opiskelijoilta. Samaan tapaan vapaan sivistystyön toimintaa ehdotetaan jatkossa rahoitettavan kasvattamalla omavastuuosuutta. Hallitusohjelman suunnitelman mukaisesti raha tulee siis näyttämään jatkossa nykyistä suurempaa roolia siinä, kuka pystyy avoimen korkeakoulun ja vapaan sivistystyön toimintoihin osallistumaan. Onkin aiheellista kysyä, tuleeko avoimen korkeakouluopetuksen ja vapaan sivistystyön maksujen korotus yhdessä aikuiskoulutustuen lakkauttamisen kanssa haastamaan elinikäisen oppimisen toteutumista ja voimistamaan koulutuksellisesta eriarvoisuutta.

Siinä missä tutkintoon tähtäävää opiskelua on osittain perusteltua tarkastella työelämän tarpeiden näkökulmasta, avoimen korkeakouluopetuksen ja vapaan sivistystyön hyödyt näkyvät laajasti myös osallistujien hyvinvoinnissa. Tutkimukseen perustuen tiedämme, että niin opiskelu itseä varten, kiinnostus uusiin asioihin kuin oppimisen ilokin ovat asioita, jotka eivät kohenna pelkästään yksilön elämänlaatua, vaan niillä on monenlaisia sosiaalisia, kulttuurisia ja taloudellisia vaikutuksia yhteiskuntaan.

Myös TKI-rahoituslaki on odotetusti esillä hallitusohjelmassa. Hallitus sitoutuu parlamentaarisen tutkimus-, kehittämis- ja innovaatiotoiminnan (TKI) työryhmän ehdotuksiin siitä, miten Suomen tutkimus- ja kehittämistoiminnan rahoitus nostetaan neljään prosenttiin bruttokansantuotteesta vuoteen 2030 mennessä. TKI-rahoituslakiin liittyen mainitaan korkeakoulujen perusrahoituksesta huolehtiminen. Hallitus sitoutuu lisäämään korkeakoulujen aloituspaikkoja tavoitteenaan perusteettoman hakijasuman purkaminen. Korkeakoulut ovat jo tällä hetkellä opettaja-oppilas-suhdelukuineen kovilla. Ilman lisärahoitusta tavoitteet sisäänottomäärien kasvattamisesta eivät täyty. Korkeakoulut itse kuitenkin lopulta päättävät aloituspaikkojen määrästä.

Korkeakoulu- ja tiedekenttää puhuttaa myös valtioneuvoston selvitys- ja tutkimustoiminnan (VN TEAS) lakkauttaminen. VN TEAS on vuonna 2014 käyttöön otettu kilpailtua hankerahoitusta jakava rahoitusinstrumentti, jolla on tuettu päätöksenteon tarpeita palvelevaa tiedon tuotantoa ja vahvistettu näin päätöksenteon tietopohjaa. Hallitusohjelma on täynnä erilaisia selvitystarpeita ja siltä osin tietopohjaisen päätöksenteon tarve ei ole ainakaan vähentymässä. Hallitusohjelmassa VN TEAS:n lakkauttaminen on kuitenkin merkitty säästökseen eikä sen tilalle esitetä uusia vaihtoehtoja. Tästä herää kysymys, miten tietopohjaista päätöksentekoa tuetaan jatkossa.

Kun hallitusohjelman julkistamisesta on vasta tovi, voidaan arvioida vain suunnitelmia. Nähtäväksi jää, miltä osin ja miten suunnitelmat toteutuvat. Edellä nostettujen asioiden lisäksi hallitusohjelmassa on joukko muitakin korkeakoulutukseen ja tiedepolitiikkaan liittyviä aiheita, jotka ansaitisivat tulla esiin nostetuksi ja käsitellyksi. Toivottamekin kaikki tervetulleiksi kirjoittamaan lehteen niin hallitusohjelman inspiroimana kuin yleisemminkin tiedepolitiikasta.

Lopuksi haluamme nostaa esiin hallitusohjelmasta meidän päätoimittajiemme suosikkikohdan, sivistyksen peräänkuuluttamisen yliopistojen perustana:

Yliopistoja kehitetään sivistysyliopistomallin perusteella. Sen mukaan yliopistojen keskeinen tehtävä on kasvattaa kriittiseen ja analyttiseen ajatteluun. Myös pienillä akateemisilla oppiaineilla on oma paikkansa suomalaisessa yliopistomaailmassa. Akateemisella tutkimuksella ja tiedellä on itseisarvo. (Valtioneuvosto, 2023, s. 87.)

Hyötydiskurssi ja erityisesti taloudellisten hyötyjen korostaminen ovat olleet vahvasti esillä viime vuosina, kun tiedepolitiikassa puhutaan tutkimuksen roolista yhteiskunnassa. Veikkaamme, että tieteen itseisarvon korostamisen osalta hallitusohjelma pääsi yllättämään myönteisesti myös muut kuin meidät päätoimittajat.

Sopivan lämmintä kesää toivottaen

Päätoimittajat

Reetta Muhonen, Mira Huusko ja Mervi Friman

Lähteet

VALTIONEUVOSTO. (2023). *Vahva ja välittävä Suomi : Pääministeri Petteri Orpon hallituksen ohjelma 20.6.2023* (Valtioneuvoston julkaisuja 2023:58). Valtioneuvosto. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-383-763-8>

Opettajaksi Suomessa

– opiskelijatuutoreiden ja tukiperheiden kokemuksia afrikkalaisopiskelijoiden tilauskoulutuksesta

Päivi Granö ja Brita Somerkoski

Kansainväliset korkeakouluopiskelijat tarvitsevat kohdennettua tukea arkeensa. Päivi Granö ja Brita Somerkoski tiivistävät kokemukset tuen tarpeista ja tukitoimista kansainvälisessä opettajankoulutuksessa. Opiskelu vieraassa kulttuurissa tuo esille kommunikaatio-ongelmia mutta antaa kaikille osapuolille mahdollisuuden kulttuurisen osaamisen kasvuun. Opiskelijatuutorien ja tukiperheiden käytännöllisen ja emotionaalisen tuen tärkeys korostuu ratkaisevasti opiskelijoiden hyvinvoinin ja opintojen sujumisen suhteen.

Suomalainen opettajankoulutuslaitos koulutti kandidaatintasoisella tilauskoulutuksella parikymmentä eteläisen Afrikan nuorta opettajiksi. Kahden lukuvuoden mittaisiin opintoihin Suomessa sisältyi päättöharjoittelu, jonka opiskelijat toteuttivat kotimaassaan. Opiskelijoiden tukena toimivat yliopiston opettajatuutorin lisäksi opiskelijatuutorit ja paikalliset tukiperheet. Yliopiston kampus sai tilauskoulutuksen järjestämisestä kokemuksen, joka lisäsi kulttuurien kohtaamista mutta paljasti useita suunnitteluun ja toimintaan liittyviä kehittämistarpeita.

Kansainväliset opiskelijat ovat oikeutettuja samoihin palveluihin kuin paikallisetkin opiskelijat. Sopeutuminen, hyvinvointi ja opinnoissa edistyminen edellyttävät vahvistettuja tukitoimia. Vaatimukset kasvavat, kun opiskelijat ovat nuorempia, kuten kandidaatintutkinto-ohjelmissa aloittavat opiskelijat usein ovat.

Koulutuspoliittisena tavoitteena on saada kansainvälisiä opiskelijoita suomalaisiin yliopistoihin. Taustalla on yhtäältä pyrkimys lisätä suomalaisten yliopistojen kotikansainvälistymistä ja toisaalta työllistää Suomeen vakituisiksi asukkaiksi henkilöitä, joilla on kansainvälinen tausta ja korkeakoulututkinto. (Ks. esim. Turun yliopisto, ei pvm.). Opiskelunsa aloittavien lukumäärä onkin noussut merkittävästi myös perustutkintotasolla kandidaatinohjelmissa. Opetushallinnon tilasto-

palvelu Vipusen mukaan vuonna 2020 suomalaisissa korkeakouluissa opiskeli 2013 afrikkalaista opiskelijaa ja vuosina 2010–2020 suomalaisissa korkeakouluissa opiskeli 11 382 ulkomaalaista opiskelijaa. Tämä luku oli noin 7 prosenttia kaikista Suomen opiskelijoista. (Opetushallitus, ei pvm.) Opiskeluympäristön kansainvälistymisilmio on yliopiston näkökulmasta kaksitahoinen. Opiskelijat suorittavat tutkintonsa vieraassa kulttuurissa. Samalla tiedekunta ja yliopiston ulkopuolella oleva paikallisyhteisö saa kokemuksen kansainvälisestä vuorovaikutuksesta.

Koulutuksen aikana koottiin laadullisia tutkimusaineistoja, joiden pohjalta on julkaistu viisi kansainvälisissä julkaisuissa ilmestynyttä artikkelia Suomen Kulttuurirahaston Satakunnan rahaston tuella (ks. Granö & Somerkoski, 2022; Koskela ym., 2023; Somerkoski & Granö, 2020; Somerkoski ym., 2020; Somerkoski ym., 2023). Tässä artikkelissa kuvataan erityisesti yliopiston resurssien kohdentamista sekä opiskelijatuutoreiden ja tukiperheiden kokemuksia. Artikkelin ensimmäisenä tavoitteena on pohtia kansainvälisten opiskelijoiden kokonaisvaltaisia tuen tarpeita sekä niitä toimenpiteitä, joita tuki edellyttää vastaanottajilta. Toinen tavoite on tarkastella niitä arvoja, jotka nousivat esille afrikkalaisten opiskelijoiden, opiskelijatuutoreiden ja tukiperheiden kohtaamistilanteissa. Uutena aineistona käytetään

kahden opiskelijatuutorin teemahaastattelua (T I ja T II) ja yhden hallinnon harjoittelijana toimineen opiskelijatuutorin kirjallista raporttia (T III). Aiheesta ei ole juurikaan julkaistu tutkimuksia Suomessa.

Kansainvälistymiseen liittyvät käsitteet eivät ole yksiselitteisiä. Monikulttuurisuuden kriittisessä tarkastelussa huomio kiinnittyy dominoivaan kulttuuriin, ja joidenkin tutkijoiden mukaan opiskelijoiden kansainvälisyys edistää länsimaista hegemoniaa ja sen arvoja kielteisellä tavalla. (Dei, 2014.) Kriittiset äänet korostavat, että törmäyksiä saattaa tapahtua erityisesti, kun kyseessä on afrikkalainen kulttuuri, joka on joutunut historiallisesti tarkastelun globaalin kapitalismin runtelemaksi (Shizha & Abdi, 2009). Koulutusyhteyksissä Suomi antaa usein oppia tasa-arvosta, demokratiasta ja ihmisoikeuksista muille maille. Tämä voi johtaa yliveritaisuuden tunteisiin ja eräänlaiseen itsetyytyväiseen etnosentrismiin. (Dervin, 2016, s. 58.)

Kansainvälisten opiskelijoiden sopeutumisen tutkimusten tuloksissa korostuu sopeutumisen, hyvinvoinnin ja opinnoissa menestymisen yhteys (Marangell ym., 2018; Chai ym., 2020). Tutkimukset kertovat kansainvälisten ohjelmien opiskelijoiden vähäisestä vuorovaikutuksesta paikallisten opiskelijoiden kanssa (Mendoza ym., 2022). Kuitenkin tutkijat muistuttavat, että paikallisyhteisö voi vaikuttaa opiskelijatytyväisyyteen enemmän kuin yliopisto itse. Julie S. C. Chuahin ja Manjet Kaur M. Singhin (2016) tutkimustulokset osoittavat, että kansainvälisten opiskelijoiden kokemukset emotionaalisesta tuesta ja vertaisten hyväksyntä olivat hyvinvoinnin näkökulmasta merkittäviä. Tunnetuki sisältää rakkautta, huolenpitoa, sympatiaa, hyväksyntää ja kannustusta. (Ks. myös Summers & Volet, 2008; Van Bakel ym., 2015).

Yhä globalimmassa maailmassa kommunikaatio on tärkeä tekijä, koska kulttuuri syntyy viestinnässä (Delanoy, 2020). Kansainvälisillä opiskelijoilla voi olla haasteita isäntäkulttuurin ymmärtämisessä, mikä voi lisätä ahdistusta, aiheuttaa epävarmuutta kommunikaatioissa

ja arvojen tulkinnaissa (Chuah & Singh, 2016; Marangell ym., 2018; Pritchard & Skinner, 2002; Rienties & Nolan, 2014; Rui & Wang, 2015; Summer & Volet, 2008; Woods ym., 2013). Chuah ja Singh (2016) painottavat kuitenkin, että sekä viestinnän, kulttuurin ja kulttuurienvälisen taitojen kehittyminen ovat prosesseja, jotka rakentuvat vuorovaikutustilanteissa.

KANSAINVÄLISTEN OPISKELIJOIDEN SOPEUTUMISEN TUTKIMUSTEN TULOKSISSA KOROSTUU SOPEUTUMISEN, HYVINVOINNIN JA OPINNOISSA MENESTYMISEN YHTEYS (MARANGELL YM., 2018; CHAI YM., 2020).

Aiempien tutkimusten mukaan koulutusyksiköt voisivat parantaa opiskelijoiden sopeutumista tekemällä yhteistyötä tukiperheiden kanssa ja neuvomalla perheitä siinä, miten auttaa opiskelijoita ymmärtämään isäntämaan kulttuuria ja sopeutumaan kulttuurieroihin (Van

Bakel ym., 2014; Bennet, 2009; Chai ym., 2020; Marangell ym., 2018; Rollie ym., 2014; Woods ym., 2013).

Olemme jakaneet vastaanottavan yhteisön tehtävät, opinnot ja kulttuurienvälisen kompetenssin etenemisen kolmeen ajallisesti peräkkäiseen ja osin päällekkäiseenkin vaiheeseen.

Paikalliset valmistelut ja opintojen aloitus

Ensimmäinen vaihe koski valmistautumista kansainvälisten opiskelijoiden saapumiseen. Kansainvälisten opiskelijoiden opintojen valmisteleminen osallistui useita hallinnon tasoja lähtömaan viranomaisista vastaanottavan korkeakoulun opintohallintoon. Opetussuunnitelmatyö aloitettiin vuotta aiemmin, tämän lisäksi toteutettiin opettajavalinnat, opetustyön resursointi ja budjetointi. Samanaikaisesti valmistauduttiin asuntoasioiden järjestelyillä, aloitettiin tuutorien valmennus ja tukiperhetoiminnan suunnittelu ja organisointi. (T III.) Ennen opintojen alkua yliopisto järjesti koko henkilökunnalle lyhyen koulutuksen kyseisen maan kulttuurista. Koulutus sisälsi kampuksen hyvinvointi- ja kriisiryhmän johtajan sekä Suomessa asuvan opiskelijoiden kotimaasta kotoisin olevan henkilön esittelyt ja keskustelut. Erityistä huomiota kiinnitettiin riskeihin ja turvallisuuden hallintaan. (Granö ym., 2022.)

Valmistelutoimiin kuuluivat myös vakuutukset, terveydenhuolto ja asumisjärjestelyt. Yhteydenpito maahanmuuttoviranomaisiin, maistraattiin ja paikallishallintoon järjestettiin siten, että opiskelija saattoi maahan saavuttuaan päästä opintojen alkuun ilman asiakirjaongelmia. Tästä huolimatta jo ensimmäisenä päivänä ja viikkoina todellisuus osoitti, että valmistautumista on vaikea kohdistaa olennaisiin asioihin ja yllätyksiä tapahtuu. Korvaamattomaksi osoittautuneet opettaja- ja opiskelijatuutorit sekä akateemisten opintojen vastuuhenkilö pitivät yhteyttä saapuviin opiskelijoihin.

Erityisesti opiskelijatuutoreiden motiivit osallistua toimintaan kertoivat sekä heidän arvoistaan että henkilökohtaisesta aktiivisuudestaan yliopistoyhteisössä, kuten seuraavassa esimerkissä kerrotaan:

Jotenkin ajattelin, et olis hirveen hienoo tutustuu ihmisiin, jotka tulee sieltä [Afrikasta] ja kertoo sinne kokemuksii paikallisen näkökulmasta. – – oli niin hieno mahdollisuus – – , et halus – – olla mukana siinä ja yrittää parhaan mukaansa saada tää projekti toimimaan. (T I.)

Orientaatiojakso oli tuutoreiden kannalta intensiivisimmän ja kuormittavimman toiminnan vaihe. Jokainen saapuva opiskelija tarvitsi apua puhelinliittymän ja pankkikortin hankinnassa sekä rekisteröitymisessä yliopiston opiskelijaksi. Ensimmäisinä saapumistunteina oli selvitettävä ruokatavaroiden hankinta, kaupungissa liikkuminen ja opintojen päivittäiset aikataulut. Maahan tulleiden opiskelijoiden oli käytävä ensimmäisten viikkojen aikana tuberkuloositarkastuksessa, mikä sekä järkytti että huolestutti opiskelijoita. Opiskelijoiden luottamus terveydenhuoltoon oli vähäistä, ja tuutoreiden tukea tarvittiin käyntien onnistumisessa (T III). Seuraavassa esimerkissä tuutori kuvaa orientaatiojakson stressaavuutta:

– – se oli aika hysteerinen [alkuaika], varmaan molemmin puolin... ensimmäiset kaks päivää tuntu semmosena hirveen sumusena, et kaikki oli vaan sellasta kaaoksen hallintaa. - - Et ensimmäiset kaks viikkoo kaikki aika meni siihen, et me

vaan yksinkertaisesti kerrottiin heille, mikä maa, mikä valuutta. Ei me osattu varautuu siihen. (T I.)

Sosiaaliset tilanteet nostivat esille kulttuurien kohtaamiset epävarmuuksineen ja kohtaamisten prosessinomaisen kehittymisen (ks. Dervin, 2016, s. 82–85). Haastattelussa tuutori reflektoi omia käsityksiään:

– – omat odotukset saman tien mureni, kun huomas et siin oli tosi monenlaista ihmistä, tosi pitkälle kouluttautuneita ja toisaalta, toiset ei ollu koskaan käynny missään. Se oli – – aika hyvä läpileikkaus siihen yhteiskuntaan. (T II.)

Sosiaalinen tuki ja kulttuurien kohtaamiset

Toisessa vaiheessa opiskelijatuutorit aloittivat aktiivisen toimintansa opiskelija-arjessa ja samanaikaisesti valittiin tukiperheet. Opiskelijatuutoreiden mukaan alkuvaihe oli ennemminkin reagointia vastaantuleviin yllättäviin tilanteisiin kuin toimintojen määrätietoista suunnittelua. Saapuneiden opiskelijoiden tiedot suomalaisesta kulttuurista ja Suomesta olivat olemattomat. Rohkea avun pyytäminen koettiin epäsuomalaiseksi:

Meitä hämmästytti, miten pihalla he oli kaikesta...he ei oikeesti olleet perehtyneet mitenkään. Ihan kaikesta, mitä vaan voi kuvitella, mihin apuu voi pyytää, nii he kyllä osas pyytää. Se oli taas meille niin epäsuomalaista. (T I.)

Osallistuminen opiskelijayhteisöön ja harrastuksiin ohjaaminen oli tuutoreiden vastuulla. Aluksi opinnot olivat niin aikaa vieviä, että harrastuksiin ei juuri jäänyt voimia (T I; T II; T III.)

Kohtaamisissa tapahtui kulttuurien törmäyksiä, esimerkiksi kommunikaatiotapojen ja aikakäsitysten erot tuottivat väärinymmärryksiä. Kaikki eivät ymmärtäneet, että ei on ei (T II). Yritykset Tinderissä epäonnistuivat, ja opiskelijat alkoivat enemmänkin pysytellä omissa oloissaan. Tässä vaiheessa opiskelijoiden keskinäiset valtarakenteet, varallisuuserot, hierarkiat ja sukupuolittuneet tehtävät nousivat esille. Kansainvälisten

opiskelijoiden raskaat elämäntilanteet Afrikassa ja koti-ikävä haastoivat joitakin tuutoreita uupumukseen asti:

– – [ne] jotka oli pienemmistä kylistä, syrjäseudulta kotoisin, niin he sano, että – – osa pojista, koittaa pitää semmoista miehen roolia yllä ja alistaa naisia (T II).

Arvojen törmäyksiä tapahtuikin erityisesti tasa-arvokysymyksissä. Ystävyyssuhteita syntyi, tosin suomalaisopiskelijat arastelivat englannin puhumista. (T I; T II). Vaikka Fred Dervin (2016) esittääkin, että kansainvälistymisessä tulisi hyväksyä epäonnistumiset, kokemukset eivät olleet nuorille opiskelijoille helppoja.

Tuutoreiden kulttuurienvälinen kompetenssi kasvoi prosessin aikana. Opiskelijat alkoivat näyttäytyä yksilöinä:

Kyl se auttoi näkemään ehkä aika voimakkaasti sen, että kulttuuri on aika päälle liimattu asia loppujen lopuks. Et siel oli hyvin samankaltaisia ihmisiä, mitä täällä on. Se oli arvokas oppitunti. – – siitä sai paljo opettajan uran kannalta tärkeää kokemusta. (T I.)

Opiskelijatuutorit esittivät useita parannusehdotuksia käytänteisiin. He totesivat esimerkiksi, että saapuvien opiskelijoiden valmennuksen tulisi tapahtua perusteellisemmin jo kotimaassa ennen Suomeen saapumista. Saapuvien opiskelijoiden psyykkisen tuen tarve ja henkilökohtaiset ongelmat uuvuttivat tuutoreita. Taustalla oli suomalaisiakin opiskelijoita vaivaava terveydenhoitojärjestelmän tarjoaman avun vähäisyys ja heikko saatavuus. Sosiaalinen ja psyykkinen tuki siirtyi siten perheiden tehtäväksi.

Toiminnan vakiintuminen ja individuaalinen sopeutuminen

Kolmannessa vaiheessa opiskelijatuutoreiden toiminta väheni ja tukiperheiden rooli lisääntyi. Sosiaalisten verkostojen avulla saatiin yksitoista tukiperhettä, joista neljään kuului yliopiston henkilöstön jäsen. Kaikki opiskelijat tarttuivat tar-

joukseen viettää aikaa yhden tai useamman paikallisen perheen kanssa. (Granö ym., 2022.)

Perheiden tärkeydestä tuutori kommentoi seuraavasti: ”Osalle ne (perheet) oli ihan elintärkeitä... et ne oli oikeesti tosi paljon tekemisissä. Ja mä en tiedä, mitä siitä olisi tullu, jos niitä ei olisi ollu.” (T II.) Selkeästi perheenomainen, lämmin yhdessä-olo lisäsi nuorten opiskelijoiden turvallisuuden-tunnetta ja edisti kotoutumista. Suuri osa vaikutti nauttivan enemmän perhe-elämästä kuin opiskelijaelämästä ja opiskelijoiden yhteisistä tapaamisista. (T III; ks. Chuah & Singh, 2016.)

Tukiperheet toimivat arkipäivän selviytymisoppaina: he lainasivat polkupyöriä, auttoivat vaatteiden hankinnassa, ostivat toisinaan ruokaa ja antoivat jopa rahaa. He myös kuljettivat opiskelijoita esimerkiksi lääkärikäynneille. Erilaisten pienten työtehtävien järjestäminen omien verkostojen avulla tuki opiskelijoiden taloudellista tilannetta. Sosiaalinen ja emotionaalinen tuki (ks. Chuah & Singh, 2016; Van Bakel ym., 2015) perheiltä opiskelijoille oli opiskelijoiden ottaminen mukaan perhejuhliin, pienille matkoille ja aterioille. Aktiviteetit välittivät suomalaisia arvoja, kuten luontokokemuksia mökeillä, saunomista ja kulttuuritilaisuuksia. (Granö ym., 2022.) Kontaktien syventyessä ja luottamuksen kasvaessa opiskelijat jakoivat ihmissuhteisiin liittyviä ongelmia ja aiemman elämän raskaita kokemuksia perheille. Erityisesti opiskelijoiden keskinäinen eriarvoisuus, kuten yhteiskuntaluokkien, sukupuolten ja etnisten ryhmien epätasa-arvoinen asema erottui. Lähtökohdat paljastuivat myös opiskelijatuutoreille, mutta opiskelijat pystyivät ajan kuluessa kertomaan avoimemmin huolensa aikuisille suomalaisperheiden jäsenille ja saamaan siten tukea jaksamiselleen. Opiskelijat avautuivat häiritä- ja rasismikokemuksista (ks. Marangell ym., 2018).

Perheiden antama apu ja sen vastaanottaminen ei ollut yksiselitteistä, ja osa perheistä alkoi asettaa rajoja opiskelijoiden esittämille tarpeille. Ongelmatilanteita selviteltiin paitsi perheen kesken, myös kyseisen maan Suomessa asuvan natiivin tuella, seurakunnan työntekijöiden kanssa keskustellen sekä vertaistuen ja yliopiston edustajien avulla. Vuorovaikutus syntyi kehittyvänä prosessina, ja erityisesti epäsuorien viestien tulkinta aiheutti ongelmia. Prosessin aikana kult-

tuurien välinen osaaminen kasvoi, ja vähitellen voitiin keskittyä kunnioitukseen, avoimuuteen, uteliaisuuteen, löytämiseen ja kulttuuriseen itse-tietoisuuteen samalla, kun toimintaan osallistuneet kehittivät taitojaan kuunnella, tarkkailla ja arvioida (ks. Bolten, 2020; Deardorff, 2015).

Perheiden toiminta tapahtui lähinnä kolmella tavalla: opiskelijat otettiin perheenjäseniksi, heille esiteltiin suomalaista kulttuuria ja elämäntapaa sekä tarjottiin käytännön ja tunne-elämän tukea. Eetoksena oli suomalaisen koulutusjärjestelmän paremmuuden esittäminen samoin kuin tutustuttaminen hyvinvointiyhteiskuntaan (ks. Dervin, 2016, s. 58–85; Helkama, 2015, s. 218–222). Tuki-toimintaa ei ollut suunniteltu etukäteen: ennemminkin kyse oli välittömästä reagoinnista uusissa tilanteissa. Kokemus tukiperheenä toimimisesta oli kuitenkin kaikille perheenjäsenille pääosin positiivinen, merkityksellinen ja mieleenpainuva. (Granö ym., 2022.)

Päätelmät ja ehdotukset

Kansainvälisen opiskelijaryhmän vastaanottaminen edisti kulttuurien kohtaamista yliopistolla ja paikallisyhteisöissä. Toisaalta tilauskoulutuksen järjestäminen paljasti useita suunnitteluun ja toimintaan liittyviä kehittämistarpeita erityisesti ennakkoinnin osalta. Resurssija tulisi kohdentaa maahan saapumisen ajankohtaan. Ryhmäkohtaisten ohjeiden lisäksi jokainen opiskelija tarvitsi toistuvasti yksilöllistä ohjausta. Yliopiston järjestämän opettajatuutorin tehtävä oli tärkeä, ja siksi tämän resurssin tulisi olla kokoaikainen erityisesti opintojen alussa. Saapuvan ryhmän olisi hyvä ryhmäytyä jo kotimaassaan ja saada tietoa erityisesti suomalaisesta koulutusjärjestelmästä ja koulutusten vastaavuuksista.

Yhteissuunnittelu yliopiston hallinnon, viranomaisten ja kolmannen sektorin kanssa oli tarpeen. Yliopiston yksikön tulee laatia viestintästrategia, joka sisältää myös sosiaalisen median käytön linjaukset. Kampuksen hyvinvointi- ja kriisiryhmä on tärkeä tuki keskusteltaessa koe-tusta rasismista.

Opiskelijatuutorien rooli opintojen alussa oli merkittävä. Heidän tulisi saada valittujen opiskelijoiden yhteystiedot jo ennen Suomeen saa-

pumista. Opiskelijatuutorien valinnassa ja koulutuksessa tulisi käsitellä kulttuurien kohtaamiseen liittyviä kysymyksiä, omien rajojen asettamista ja omasta jaksamisesta huolehtimista. Opiskelijoilla tulisi olla yliopistolla yhteyshenkilö, joka toimii välittävänä tahona esimerkiksi terveydenhuolto- ja maahanmuuttoasioissa.

Kansainvälisen opiskelijaryhmän tukena ylioppilaiden terveydenhoitojärjestelmä YTHS ei osoittautunut riittäväksi, ja terveystarkastukset kuormittivat yliopiston henkilöstöä, tuutoreita ja tukiperheitä. Lääkäreiden ja psykologien vastaanottoaikoja oli harvoin saatavilla, eivätkä aukioloajat vastanneet opiskelijoiden tarpeisiin. Tässä tapauksessa apua saatiin paikalliselta terveystoimelta, mutta esimerkiksi hammaslääkäripalvelujen hinta osoittautui liian korkeaksi. Myös kansainvälisille opiskelijoille tarkoitettu sairausvakuutusjärjestelmä osoittautui puutteelliseksi.

Kansainvälisten opiskelijoiden ja paikallisten opiskelijoiden väliset yhteydet jäivät helposti vähäisiksi. Haaste on asetettava koko yliopistoyhteisölle. Opintojen rakenne on hyvä suunnitella sellaiseksi, että opiskelijaryhmät opiskelevat joitakin sopivaksi katsottuja teemoja yhdessä. Yliopiston opettajien kannustus yhteisopiskeluun tukee opintojen edistymistä.

Tukiperheiden olemassaolo ja aktiivinen osallistuminen olivat ratkaisevassa asemassa koulutuksen onnistumisessa. Tukiperheiden valmennusta tulisi kehittää ja tukiperheillä olisi hyvä olla yhteyshenkilö yliopiston organisaatiossa. Tulokset osoittavat, että paikallisyhteisöjä voidaan hyödyntää tehokkaammin ja järjestää paremmin osana kansainvälisten opiskelijoiden tukiohjelmia. ■

Lähteet

- VAN BAKEL, M., GERRITSEN, M., & VAN OUDENHOVEN, J., P. (2014). Impact of a local host on the international competence of expatriates. *The International Journal of Human Resource Management*, 25(14), 25–45. <https://doi.org/10.1080/09585192.2013.870292>
- VAN BAKEL, M., VAN OUDENHOVEN, J., P. & GERRITSEN, M. (2015). Developing a high quality intercultural relationship: expatriates and their local host. *Journal of Global Mobility*, 3(1), 25–45. <https://doi.org/10.1108/JGM-04-2014-0009>

- BENNETT, M. J. (2009). Defining, measuring, and facilitating intercultural learning: a conceptual introduction to the Intercultural education double supplement. *Intercultural Education*, 20(1), Si-S13. <https://doi.org/10.1080/14675980903370763>
- BOLTEN, J. (2020). Rethinking intercultural competence. Teoksessa Guido Rings & Sebastian Rasinger (toim.), *The Cambridge handbook of intercultural communication* (s. 56–63), Cambridge University Press. <https://doi.org/10.1017/9781108555067.024>
- CHAI, D. S., VAN, H.T.M., WANG, C-W., LEE, J. & WANG, J. (2020). What do international students need? The role of family and community supports for adjustment, engagement, and organizational citizenship behavior. *Journal of International Students*, 10(3), 571–589. <https://doi.org/10.32674/jis.v10i3.1235>
- CHUAH, J. S. C. & SINGH, M. K. M. (2016). International students' perspectives on the importance of obtaining social support from host national students. *International Educational Studies*, 9(4), 132–140. <https://doi.org/10.5539/ies.v9n4p132>
- DEARDORFF, D. K. (2015). A 21st century imperative: integrating intercultural competence in tuning. *Tuning Journal for Higher Education*, 3(1), 137–147. [https://doi.org/10.18543/tjhe-3\(1\)-2015pp137-147](https://doi.org/10.18543/tjhe-3(1)-2015pp137-147)
- DEI, G. (2014). Indigenizing the curriculum: the case of the African university. Teoksessa George Dei (toim.), *African indigenous knowledge and the disciplines* (s. 165–180). Springer.
- DELANOY, W. (2020). What is culture? Teoksessa Guido Rings & Sebastian Rasinger (toim.), *The Cambridge handbook of intercultural communication* (s. 17–34). Cambridge University Press.
- DERVIN, F. (2016). *Interculturality in education. A theoretical and methodological toolbox*. Springer Nature. <https://doi.org/10.1057/978-1-137-54544-2>
- GRANÖ, P., KOSKELA, T. & SOMERKOSKI, B. (2022). Students of an international degree programme go local. Exploring the interactions as reflected by friendship families. *Ethnologia Fennica*, 49(2), 147–170. <https://doi.org/10.23991/ef.v49i2.112464>
- HELKAMA, K. (2015). *Suomalaisten arvot. Mikä meille on oikeasti tärkeää?* Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- KOSKELA, T., GRANÖ, P. & SOMERKOSKI, B. (2023). Student teachers' experiences of practical training in a foreign culture. *Reflective Practice*, 24(1), 71–84. <https://doi.org/10.1080/14623943.2022.2139233>
- MARANGELL, S., ARKOUDIS, S. & BAIK, C. (2018). Developing a host culture for international students: what does it take? *Journal of International Students*, 8(3), 1440–1458. <https://doi.org/10.5281/zenodo.1254607>
- MENDOZA, C., DERVIN, F., YUAN, M. & LAYNE, H. (2022). "They are not mixing with others": Finnish lecturers' perspectives on international students' (mis-) encounters in higher education. *ECNU Review of Education*, 5(1), 89–115. <https://doi.org/10.1177/2096531120976653>
- OPETUSHALLITUS. (Ei pv.m.). *Ulkomaalaiset tutkinto-opiskelijat Suomen korkeakouluissa*. Vipunen-tilastopalvelu. Haettu 1.6.2023 osoitteesta <https://www.oph.fi/fi/tilastot/ulkomaalaiset-tutkinto-opiskelijat-suomen-korkeakouluissa>
- PRITCHARD, R. M. O. & SKINNER, B. (2002). Cross-cultural partnerships between home and international students. *Journal of Intercultural Education*, 6(4), 323–354. <https://doi.org/10.1177/102831502237639>
- RIENTIES, B. & NOLAN, E-M. (2014). Understanding friendship and learning of international and host students using longitudinal Social Network Analysis. *International Journal of Intercultural Relations*, 41, 165–180. <https://doi.org/10.1016/j.ijintrel.2013.12.003>
- RODRIGUEZ, S. R. & CHORNET-ROSES, D. (2014). How "family" is your host family? An examination of student-host relationship during study abroad. *International Journal of Intercultural Relations*, 39, 164–174. <https://doi.org/10.1016/j.ijintrel.2013.11.004>
- RUI, J., R. & WANG, H. (2015). Social network sites and international students' cross-cultural adaption. *Computers in Human Behavior*, 49, 400–411. <https://doi.org/10.1016/j.chb.2015.03.041>
- SHIRAZI, R. (2018). Decentering Americanness: transnational youth experiences of recognition and belonging in two U.S. high schools. *Anthropology & Education Quarterly*, 49(2), 111–128. <https://doi.org/10.1111/aeq.12240>
- SHIZHA, E. & ABDI, A. (2009). Globalization and adult education in the south. Teoksessa Ali Abdi & Dip Kapoor (toim.), *Global perspectives on adult education* (s. 1–16). Palgrave Macmillan.
- SOMERKOSKI, B. & GRANÖ, P. (2020). Concepts of Finnish education: African student teacher reflections at the cultural cross-roads. Teoksessa M. Jutila (toim.), *Education curriculum development: perspectives, challenges and futures directions* (s. 119–150). Nova Science Publishers.

- SOMERKOSKI, B., GRANÖ, P. & KOSKELA, T. (2020). Practical training in teacher education: reflecting physical and psychological learning environment. Teoksessa M. Cacace, R. Halonen, H. Li, T. Phuong Orrensalo, C. Li, G. Widén & R. Suomi (toim.), *International Conference on Well-Being in the Information Society. Fruits of Respect: 8th International Conference WIS 2020, Turku, Finland, August, 26.-27. 2020* (s. 251–264). https://doi.org/10.1007/978-3-030-57847-3_18
- SOMERKOSKI, B., GRANÖ, P. & KOSKELA, T. (2023). Tulossa. Reflections on social learning environment and 21st century learning skills. *International Journal of Telemedicine*.
- SUMMERS, M. & VOLET, S. (2008). Students' attitudes towards culturally mixed groups on international campuses: impact of participation in diverse and non-diverse groups. *Studies in Higher Education*, 33(4), 357–370. <https://doi.org/10.1080/03075070802211430>
- TURUN YLIOPISTO. (Ei pvm.). *Turun yliopiston strategia 2021-2030*. Haettu 22.3.2023 osoitteesta <https://www.utu.fi/fi/yliopisto/turun-yliopiston-strategia-2030>
- WOODS, P., POROPAT, A., BARKER, M., HILLS, R., HIBBINS, R. & BORBASI, S. (2013). Building friendship through a cross-cultural mentoring program. *International Journal of Intercultural Relations*, 37, 523–535. <https://doi.org/10.1016/j.ijintrel.2013.08.004>

Hyvä tieteellinen käytäntö (HTK)

– käsitteellisiä täsmennyksiä

Matti Muukkonen

Yhtenä korkeatasoisen tieteellisen tutkimuksen tunnusmerkkinä on tutkimuseettisten kysymysten asianmukainen huomioiminen. Yliopistolaki edellyttää yliopistoja järjestämään toimintansa siten, että muun muassa tutkimuksessa varmistetaan hyvän tieteellisen käytännön (HTK) noudattaminen. Suomalaisessa tiedeyhteisössä tutkimuseettiikkaa on määritelty tutkimuseettisen neuvottelukunnan (TENK) antamalla ohjeella, johon tiedeyhteisö on laajasti myös yliopistojen ulkopuolella sitoutunut.

Johdanto

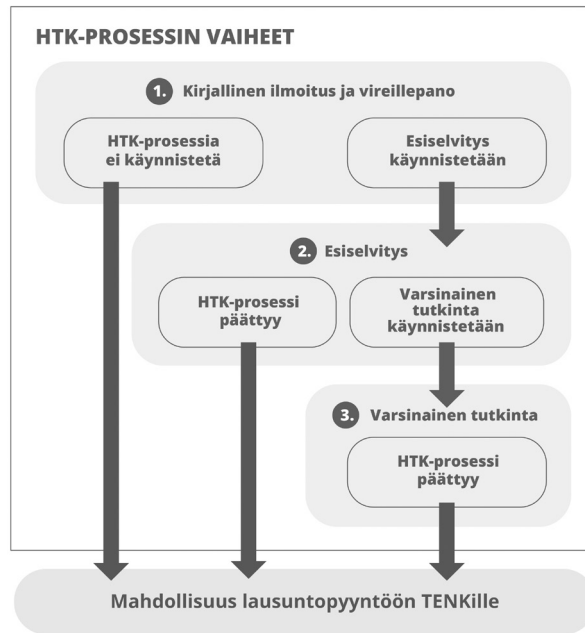
Tutkimuseettinen neuvottelukunta (TENK) päivitti kansallisen tutkimuseettiikkaa koskevan ohjeensa maaliskuussa 2023. ”Hyvä tieteellinen käytäntö ja sen loukkausepäilyjen käsitteleminen Suomessa” (TENK, 2023) korvasi aiemman samannimisen vuodelta 2012 peräisin olleen ohjeen. Ohjeen tarkoituksena on edistää hyvää tieteellistä käytäntöä (HTK) sekä ennalta ehkäistä sen loukkauksia. HTK-ohje sisältää myös kuvauksen prosessista (menettelystä), jolla epäilyt tiedevilpistä selvitetään. Ohjeen antaminen liittyy TENK:n sille tutkimuseettisestä neuvottelukunnasta annetun asetuksen (Asetus tutkimuseettisestä neuvottelukunnasta 1347/1991, jatkossa TENK-asetus) 2 §:n 2 ja 5 kohdissa tarkoitettujen tehtävien hoitamiseen. Näistä edellisen mukaan neuvottelukunnan tehtävänä on muun ohella ”toimia asiantuntijaelimenä tutkimuseettisiä ongelmia selvittäessä”. Jälkimmäisen mukaan taas TENK:n tehtävänä on ”harjoittaa tutkimuseettisiin kysymyksiin liittyvää tiedotustoimintaa”.

Ohje sisältää viisi päälukua, joissa ensimmäisessä kerrataan HTK-ohjeen taustaa ja tarkoitusta sekä muuta tutkimuseettistä ohjausta Suomessa. Edelleen ohjeen toisessa luvussa kerrotaan sen soveltamisesta sekä siitä, kuinka tiedeyhteisö voi

siihen sitoutua. Johdattelevien lukujen jälkeen ohjeen eräänlaisen ytimen sen sijaan muodostavat luvut 3–5, joista ensimmäinen käsittelee hyvää tieteellistä käytäntöä itsessään, keskimäinen sen vastaista toimintaa sekä viimeinen hyvän tieteellisen käytännön loukkausepäilyjen käsittelyä eli HTK-prosessia. Ohjeessa HTK-prosessi on esitetty seuraavasti kuviossa 1 (s. 15).

Tätä kirjoitettaessa uuteen HTK-ohjeeseen ei ole vielä ehtinyt sitoutua kuin osa niistä organisaatioista, jotka olivat sitoutuneet vuoden 2012 ohjeeseen. Oletettavasti kuitenkin kattavuus tulee olemaan koko suomalaisen tiede- ja tutkimuskentän läpäisevä: uuteen ohjeeseen tulleet sitoutumaan ainakin kaikki yliopistot ja ammattikorkeakoulut sekä joukko tutkimuslaitoksia ja muita tutkimusorganisaatioita.

Osa HTK-ohjeeseen sitoutuneista organisaatioista on tunnistettavissa viranomaisiksi. Viranomaisasemaan tyypillisesti liittyy se, että organisaatiossa tulee sovellettavaksi joukko *hallinnon yleislakeja*. Näillä ”tarkoitetaan sellaisia julkisen hallinnon toimintaa yleisesti säänteleviä lakeja, joita sovelletaan hallintoasian käsittelyyn ja muuhun viranomaistoimintaan aina, jollei erikseen ole toisin säädetty” (Oikeusministeriö, 2022). Tällaisiksi voidaan tunnistaa ainakin laki oikeudenkäynnistä hallintoasioissa (808/2019), kielilaki (423/2003), saamen kielilaki (1086/2003),

Kuvio 1. HTK-prosessin vaiheet HTK-ohjeen 2023 mukaan (TENK, 2023, s. 20).

viranomaisten toiminnan julkisuudesta annettu laki (621/1999, jatkossa julkisuuslaki), tietosuojalaki (1050/2018) sekä sähköisestä asioinnista viranomaistoiminnassa annettu laki (13/2003). Listaa ei voida pitää tyhjéntävänä, vaan vastaavat ominaisuudet on tunnistettavissa myös julkisen hallinnon tiedonhallinnasta annetusta laista (906/2019, jatkossa tiedonhallintalaki), digitaalisten palvelujen tarjoamisesta annetusta laista (306/2019) sekä vaikkapa säädettyjen määräaikain laskemisesta annetusta laista (150/1930). Myös Euroopan unionin yleinen tietosuojasetus (Euroopan parlamentin ja neuvoston asetus 2016/679) voidaan sen sääntelytaustasta huolimatta katsoa osaksi hallinnon yleislakeja. Keskeisimpänä hallinnon yleislakina on pidettävä hallintolakia (434/2003), jossa säädetään niin hyvän hallinnon perusteista kuin hallintoasiassa noudatettavasta menettelystä.

Tyypillisesti hallinnon yleislait tulevat sovellettavaksi myös muissa kuin viranomaisissa, kun nämä hoitavat julkisia (hallinto)tehtäviä (esim. hallintolaki 434/2003, 2.3 §). Julkisuuslain (621/1999, 4.2 §) osalta toki edellytyksenä on myös julkisen vallan käyttö eli päättäminen

jonkun *edusta, oikeudesta* tai *velvollisuudesta*. Suomen perustuslain (731/1999) 2 §:n 2 momentti edellyttää ”[k]aikessa julkisessa toiminnassa noudatettavan tarkoin lakia”, joten viranomaisten on siinä vireille tulevia asioita käsitellessään huomioitava velvoittava lainsäädäntö.

HTK-ohjeessa on vältetty ottamasta kantaa siihen, millainen HTK-prosessin suhde on hallinnon yleislainsäädäntöön. Ohjeen mukaan tosin ”[p]rosessissa noudatetaan hallintolain mukaisia hyvän hallinnon periaatteita ja esteellisyyssäännöksiä” (TENK, 2023, s. 19). Sen sijaan julkisuuslain osalta ohjeessa huomautetaan, kuinka ”[j]ulkisuuslain piiriin kuuluvat organisaatiot ottavat kuitenkin käsittelyssä huomioon julkisuuslain säännökset” (TENK, 2023, s. 19). Edelleen ohjeessa kerrotaan TENK:n itsessään olevan kyseisen lain soveltamisalan piirissä (TENK, 2023, s. 21).

Vaikka HTK-ohje sisältää kuvauksen HTK-prosessista, ei ole aivan selvää, miten asiaa tulisi käsitellä tutkimusorganisaatioissa tai neuvottelukunnassa. Tällä en tarkoita epäselvyyttä itse prosessista, vaan sitä, mitä lainsäädäntöä prosessin eri vaiheissa tulisi soveltaa. Erityinen kysymys

liittyy juuri yleishallinto-oikeudellisen sääntelyn soveltamiseen silloin, kun kyse on yhtäältä loukkausepäilyjen käsittelystä sekä toisaalta lausuntojen antamisesta asiaan liittyen. Tämä epävarmuuden korjaamiseksi on tarpeen tarkastella kysymystä siitä, mitä sääntelyä HTK-prosessin eri vaiheissa tulee soveltaa. Tässä artikkelissa keskityn käsittelemään uutta HTK-ohjetta, siihen liittyvää käsitteistöä, ohjeeseen sitoutumista sekä TENK:n oikeudellista asemaa. Menetelmällisesti tarkastelu on lainopillinen eli systematisoin ja tulkituksen voimassa olevaa sääntelyä. Artikkelin päättyy kuvaukseen HTK-prosessista. Lopuksi avaan tutkimuksen tarvetta HTK:n menettelyllisen puolen tarkasteluun erityisesti yliopistoissa.

Keskeistä käsitteistöä

Tässä luvussa esittelen ja avaan HTK-ohjeeseen liittyvää keskeistä käsitteistöä. Tarkennan, mitä hyvä tieteellinen käytäntö on suomalaisessa tiedeyhteisössä, mitä sen loukkaukset ovat ja miten tutkimusorganisaatiot sitoutuvat HTK-ohjeeseen. Lisäksi tarkastelen TENK:aa voimassa olevan oikeuden näkökulmasta.

Hyvä tieteellinen käytäntö

HTK-ohjeen ja sitä kautta myös HTK-prosessin keskiössä on ”hyvä tieteellinen käytäntö”. Yliopistolain (558/2009) 2 §:n 2 momentin mukaan:

Yliopistojen tulee järjestää toimintansa siten, että tutkimuksessa, taiteellisessa toiminnassa, koulutuksessa ja opetuksessa varmistetaan korkea kansainvälinen taso eettisiä periaatteita ja hyvää tieteellistä käytäntöä noudattaen.

Yliopistolaki velvoittaa yliopistot siten jo lakisäänteisesti noudattamaan hyvää tieteellistä käytäntöä. Laissa tai sen esitöissä ei kuitenkaan tarkemmin määritellä, mitä tällä säännöksessä mainitulla hyvällä tieteellisellä käytännöllä tarkoitetaan. Yliopistolain säätämiseen johtaneen hallituksen esityksen (HE 7/2009 vp, 53/1) mukaan säännöksen tarkoituksena on ollut korostaa hyvien tutkimuseettisten periaatteiden ja hyvän tieteellisen käytännön huomioon ottamista yliopistojen toi-

minnassa. Koska erityisesti juuri hyvää tieteellistä käytäntöä on pidettävä luotettavan ja vakavasti otettavan tutkimuksen tunnusmerkkinä, esitöissä (HE 7/2009 vp) on ilmaistu hyvän tieteellisen käytännön loukkausten voivan johtaa [tutkimuksen] laadun heikentymiseen.

Oikeuskirjallisuudessa Olli Mäenpää (2009, s. 45, 82) on kirjoittanut hyvän tieteellisen käytännön olevan eräänlaisia *eettisiä sääntöjä* tai *tieteen sisäistä ohjausta*. Markku Helinin (2015, s. 788) mukaan kyse on tiedeyhteisön itsesääntelystä. Sisällöllisesti sen osalta, mitä hyvällä tieteellisellä käytännöllä tarkoitetaan, viitataan tyypillisesti nimenomaan juuri TENK:n laatimiin ohjeisiin (esim. Mäenpää, 2009, s. 16; Helin, 2015, s. 788). Vuoden 2023 HTK-ohjeen mukaan ”[h]yvä tieteellinen käytäntö koostuu menettelytavoista, joilla huolehditaan hyvän tieteellisen käytännön toteutumisesta tieteellisen toiminnan koko elinkaaren ajan” (TENK, 2023, s. 11). Käytännössä kysymys on yleisesti hyväksytyistä tieteen tekemisen pelisäännöistä, joilla tähdätään eettisesti kestävään tutkimustoimintaan (Sipilä & Koivula, 2014, s. 81), pyritään edistämään avoimen tieteen tutkimuseettisten kysymysten asianmukaista käsittelyä sekä otetaan huomioon kestävä kehityksen periaatteet ja aineettomat oikeudet (Kuoppamäki, 2019, s. 807). Liisa Nieminen (2022, s. 1383) onkin rinnastanut hyvän tieteellisen käytännön sellaisiin ammattialojen itselleen laatimiin eettisiin ohjeisiin, kuten Journalistin ohjeet, Lääkärin eettiset ohjeet sekä Hyvä asianajotapa.

Voidaan ajatella, että HTK-ohjeen luku 3 vastaa kysymykseen siitä, mitä hyvällä tieteellisellä käytännöllä suomalaisessa tiedeyhteisössä tarkoitetaan. Siinä hyvän tieteellisen käytännön peruseriaatteiksi tunnustetaan luotettavuus, rehellisyys, arvostus ja vastuunkanto. Näistä ensimmäisellä tarkoitetaan sitä, kuinka ”tieteellisen toiminnan laatu suunnittelussa, menetelmissä, analyyseissä ja voimavarojen käytössä” tulee varmistaa tieteellisen toiminnan laatu. Rehellisyydellä taas viitataan siihen, kuinka tieteellistä toimintaa suunnitellaan, toteutetaan, arvioidaan ja raportoidaan sekä kuinka siitä viestitään avoimesti, oikeudenmukaisesti, puolueettomasti ja yksityiskohtia salaamatta. Arvostus

sen sijaan nousee toimintamallista, jossa arvostetaan kollegoita, tieteellisen toiminnan osapuolia, yhteiskuntaa, ekosysteemejä, ympäristöä ja kulttuuriperintöä. Vastuunkanto sen sijaan on vastuuta koko tieteellisen toiminnan ”elinkaaresta, joka alkaa ideasta ja ulottuu hallinnointiin, koulutukseen, ohjaukseen, toteutukseen, julkaisemiseen ja vaikutuksiin”. (TENK, 2023, s. 12.)

Hyvän tieteellisen käytännön loukkaukset

1980-luku oli tieteen eettisen kriisin aikaa. Kuten Paavo Löppönen ja Eero Vuorio (2013, s. 3) tuovat esiin, ilmeni maailmalla tuolloin lukuisia väärinkäytöksiä, jotka johtivat tarpeeseen käynnistää työ tutkimuseettien kehittämiseksi. Tässä työssä myös Suomi oli etujoukoissa, kun ensin Suomen Akatemiassa mutta myöhemmin opetusministeriön tukemana laajemmin tiedeyhteisössä ryhdyttiin valmistelemaan toimia tutkimuseettisten kysymysten menettelytapojen kehittämiseksi (Löppönen & Vuorio, 2023, s. 3–5; Helin, 2015, s. 787–788). Työskentelyn tuloksena syntyi TENK, jota koskeva asetus annettiin vuonna 1991. Vuonna 1994 annettiin ensimmäiset tutkimuseettiset ohjeet (esim. Löppönen & Vuorio, 2013, s. 6; Helin, 2015, s. 788), joita myöhemmin on päivitetty HTK-ohjeella vuosina 1998, 2002, 2012 (Helin, 2015, s. 788; Nieminen, 2022, s. 1387–1388) ja nyt vuonna 2023.

Sen ohella, että HTK-ohje sisältää jonkinlaisen käsityksen siitä, mitä hyvä tieteellinen käytäntö on, ilmaistaan siinä myös se, millaista toimintaa pidetään hyvän tieteellisen käytännön vastaisena eli HTK-loukkauksena. Uuden ohjeen mukaan HTK-loukkauksia ovat seuraavat: Tahallinen vakava hyvän tieteellisen käytännön vastainen toiminta. Huolimattomuuteen tai välinpitämättömyyteen perustuva toiminta, jossa on vakavasti laiminlyöty hyvää tieteellistä käytäntöä, vaikka sitä olisi ollut mahdollisuus noudattaa. Tietämättömydestä syntynyt vakava hyvän tieteellisen käytännön laiminlyönti, joka johtuu asioiden selvittämättömydestä, vaikka niiden selvittämiseen olisi ollut mahdollisuus. (TENK, 2023, s. 15.)

HTK-loukkaus voi ilmetä kahdessa muodossa. Tällaisia ovat *vilppi tieteellisessä toiminnassa* sekä *piittaamattomuus hyvästä tieteellisestä käytän-*

nöstä. Kuten HTK-ohjeessa todetaan, voivat ne ilmetä millä tahansa tieteellisen toiminnan osalla ja missä tahansa tieteellisen toiminnan vaiheessa. Vilpin ilmenemismuotoja ovat *sepittäminen, vääristely ja plagiointi*. (TENK, 2023, s. 16). Piittaamattomuutta sen sijaan voi olla esimerkiksi tieteelliseen työhön liittyvien lupien tai päätösten pyytämättä jättäminen, saatujen päätösten noudattamatta jättäminen, tulosten ja aineistojen puutteellinen dokumentointi sekä vaikkapa tekijyyden loukkaaminen tai omien ansioiden paisuttelu (TENK, 2023, s. 17–18).

Sitoutuminen HTK-ohjeeseen

HTK-loukkauksen voi todeta tutkimusorganisaation johtaja (ylin johto). Samalla tämän tulee todeta, kuka tai ketkä mahdolliseen loukkaukseen ovat ”syyllisiä” (TENK, 2023, s. 31). Jotta jonkun voidaan katsoa ”syyllistyneen” HTK-loukkaukseen, on kuitenkin tiettyjen ehtojen täytyttävä. Ensinnäkin tutkimusorganisaation on tullut sitoutua HTK-ohjeeseen. Toisekseen HTK-prosessi on tullut suorittaa siten kuin se on HTK-ohjeessa kuvattu.

Vaikka yliopistojen osalta velvollisuus noudattaa hyvää tieteellistä käytäntöä syntyykin jo lain perusteella, eivät nekään automaattisesti tule HTK-ohjeen piiriin. Tämä johtuu mekanismista, jolla tutkimuseettinen toiminta on organisoitu: kukin tutkimusorganisaatio sitoutuu omasta puolestaan TENK:n laatimaan ja julkaisemaan ohjeeseen erillisellä asiakirjalla (Helin, 2015, s. 788; TENK, 2023, s. 8–9). Helinin (2015, s. 788) mukaan kyse on ikään kuin tiedeyhteisön sisäisestä toiminnasta, jossa teknisesti opetus- ja kulttuuriministeriön (OKM) asettamaa TENK:aa hyödynnetään tutkimuksen eettistä laatua edistävänä ja valvovana, eräänlaisena ”työkaluna”.

Tutkimusorganisaatiot sitoutuvat HTK-ohjeeseen siis yksipuolisella ilmoituksella. Tutkimusorganisaatio ei siten tee TENK:n tai Suomen valtion taikka muiden tutkimusorganisaatioiden kanssa keskinäistä sopimusta, vaan se sitoutuu noudattamaan ja edistämään hyvää tieteellistä käytäntöä sekä käsittelemään HTK-loukkauseräilyt ohjeessa esitetyn HTK-prosessin mukaisesti (TENK, 2023, s. 9). Sitoumus annetaan

TENK:n verkkosivuilta löytyvällä sitoumuslomakkeella, jonka ohjeeseen sitoutuvan tutkimusorganisaation ylin johto allekirjoittaa.

Kuten todettua, on vuoden 2023 HTK-ohjeen ”ratifointikierron” tätä kirjoittaessa merkittävästi vielä kesken. Ohjeen mukaan siihen voi kuitenkin sitoutua koko suomalainen tiede- ja tutkimusyhteisö, jolla viitataan ”tiedettä ja tutkimusta sekä tutkimus-, kehittämis- ja innovaatiohankkeita toteuttavat tahot, kuten yliopistot, ammattikorkeakoulut, tutkimuslaitokset, ajatuspajat ja yritykset sekä museot, arkistot, kirjastot, tiedekeskukset ja vastaavat” (TENK, 2023, s. 8). Myös tiedettä ja tutkimusta edistävät ja tukevat tahot, kuten tieteelliset seurat, rahoittajat ja kustantajat, kuuluvat tähän yhteisöön. (TENK, 2023, s. 8.) Listaus osoittaa, että tutkimusorganisaatioiden joukko tulee olemaan jälleen moninainen. Vuoden 2012 ohjeeseen nimittäin oli sitoutunut muun muassa yhdistyksiä, kuntayhtymiä ja valtion viranomaisia. Uuteen ohjeeseen on jo huhtikuussa 2023 sitoutunut muun muassa muutama osakeyhtiö.

Vaikka HTK-ohjeessa esitetään tutkimusorganisaation johdon tekemän sitoumuksen aiheuttavan sen, että sitoutumisen myötä myös jokaisella organisaatiossa työskentelevällä sekä siihen tavalla tai toisella affilioituneella henkilöllä, esimerkiksi apurahatutkijalla tai dosentilla, olisi velvollisuus noudattaa ohjetta (TENK, 2023, s. 9), ei näin kuitenkaan automaattisesti ole. Nähdäkseni nimittäin velvollisuuden syntyminen edellyttää sitä, että sitoutuvan tutkimusorganisaation tulee erikseen vielä omin toimin varmistaa velvollisuus, esimerkiksi työsopimuksen, työnjohdollisen määräyksen, dosentuurin ”lupaehtojen” tai apuraha- ja emeritussopimusten kautta. Mikäli tutkimusorganisaatiossa toimii virkamiehiä tai viranhaltijoita, voidaan velvoittavuus toteuttaa virkakäskyllä.

TENK oikeudellisesti

Edellä on lukuisia kertoja viitattu HTK-ohjeeseen ja sen antaneeseen tahoon eli TENK:iin. Artikkelissaan ”Oikeustiede ja tutkimusetiikka” Helin (2015, s. 788) haastoi tiedeyhteisöä tarkastelemaan TENK:a hallinto-oikeudellisesti.

Yhdyn tarpeeseen, sillä kysymys lopulta sivuutettiin OKM:n tuoreessa selvityksessä, joka kuvaa ja käsittelee Tieteellisten seurain valtuuskunnan, TENK:n ja tiedonjulkistamisen neuvottelukunnan juridista asemaa ja kehitystoimintaa (ks. Arajärvi ym. 2023).

Tutkimuseettinen neuvottelukunta perustuu suoraan perustuslain 119 §:n 2 momentin nojalla annettuun asetustasoiseen sääntelyyn (ks. HE 1/1998 vp, s. 174/II). TENK-asetuksen (1347/1991) 1 §:n mukaan ”[t]ieteelliseen tutkimukseen liittyvien eettisten kysymysten käsittelyä ja tutkimusetiikan edistämistä varten on opetusministeriön yhteydessä tutkimuseettinen neuvottelukunta”. Neuvottelukunnan kokoonpanosta ja asettamisesta on säädetty asetuksen 3 §:ssä. Edellä mainitun TENK-asetuksen 2 §:n 2 ja 5 kohtien asiantuntijaelimenä toimimis- ja tiedottamistehtävien ohella neuvottelukunnan tehtäviin kuuluu myös: 1) esitysten tekeminen ja lausuntojen antaminen viranomaisille tutkimuseettisistä lainsäädäntökysymyksistä ja muista kysymyksistä, 2) tutkimusetiikan edistäminen aloitteilla sekä suomalaisen tutkimuseettisen keskustelun kehittäminen ja 3) alan kansainvälisen kehityksen seuraaminen sekä kansainväliseen yhteistyöhön aktiivisesti osallistuminen. (TENK 1347/1991.)

Tehtävät ovat luonteeltaan suhteellisen yleisiä, eivätkä ne todennäköisesti tulisi kirjoitetuksi näihin muotoihin, mikäli asetus tai mahdollisesti laki annettaisiin tänä päivänä. Laadullisesti asetusta voidaan myös kritisoida sen suhteen, että jossain määrin epäselväksi jää, onko TENK:lla lopulta toimivaltaa oikeastaan yhtään mihinkään. Tällaista kritiikkiä voidaan esittää siitä näkökulmasta, että hallinto-oikeudessa on vuosikymmeniä noudatettu ajattelua, jonka mukaan tehtävät itsessään eivät synnytä toimivaltaa (Mäenpää, 2018, II.6.4.2) vaan jälkimmäisestä tulee säätää tai määrätä erikseen (Muukkonen, 2021, s. 240). Toisaalta esimerkiksi perustuslakivaliokunnan lausuntokäytännössä (PeVL) ohjeiden antamisesta säätämiseen on suhtauduttu jopa kielteisesti: valiokunnan näkemyksen mukaan oikeus antaa ohjeita on viranomaisella ilman valtuutustakin (PeVL 6/2003 vp, 4/I; PeVL 2/2004 vp, 3/II; PeVL 4/2004 vp, 15/I; PeVL 17/2004 vp, 4/I; PeVL 20/2004 vp, 4/I; PeVL 30/2005 vp, 6/II).

Helinin toivomasta näkökulmasta eli oikeudellisen aseman tarkastelusta huomio kiinnittyy TENK-asetuksen (1347/1991) 5 §:ään: ”Neuvottelukunnasta on muutoin voimassa, mitä valtion komiteoista määrätään.” Näin on siksi, että vaikka TENK-asetusta 1990-luvun alussa annettaessa neuvottelukunnat oli tuoreesti rajattu komiteakäsittelyn ulkopuolelle (valtionneuvoston päätös komiteoista 218/1988, 1.1 §), mikä poikkesi aiemmasta rajauksesta (valtionneuvoston päätös komiteoista 606/1974, ks. myös Tuori 1983, s. 79), oli tämän tyyppisiä viranomaisia koskeva perussääntely kuitenkin edelleen keskitetty valtionneuvoston vuoden 1988 komiteapäätökseen. Sen 1 §:n 2 momentin mukaan muun muassa juuri neuvottelukuntiin – ellei lailla tai asetuksella toisin säädetty – sovellettiin soveltuvin osin päätöksessä mainittuja määräyksiä. Nytemmin linkkisääntöksen merkitys on kumoutunut, koska komitealaitoksen lakkauttamisen yhteydessä mainittu päätöskin kumottiin (valtionneuvoston asetus komiteoista annetun valtionneuvoston päätöksen kumoamisesta 1040/2002). Näinpä organisatorisesta sääntelystä TENK:aa koskee nykyään vain TENK-asetus ilman asetuksen 5 §:ssä tarkoitettua täydentävää sääntelyä.

Tämän artikkelin tiedonintressin kannalta merkityksellistä on kuitenkin huomata, että neuvottelukunnat mainitaan julkisuuslain 4 §:n 1 momentin 8 kohdassa (638/2021) yhtenä viranomaistyyppinä. Vaikka hallintolaisissa tai sen esitöissä ei nimenomaisesti mainita neuvottelukuntia, viittaa sovellettavaksi tulemiseen niin esitöiden lausuma, jonka mukaan ”hallintolain viranomaiskäsite ehdotetaan säädettäväksi vastaamaan keskeisiltä osiltaan julkisuuslaissa tarkoitettua viranomaisen käsitettä” (HE 72/2002 vp, 50/II), kuin se, mitä oikeuskirjallisuudessa on esitetty (Niemi ym., 2010, s. 107, Mäenpää, 2018, III.4.3.5). Myös tiedonhallintalaki (906/2016) tulee sovellettavaksi lain 2 §:n 1 momentin 1 kohdassa olevan julkisuuslain (926/1999) viranomaismäärittelymään sidotun määrittelysääntöksen ja 3 §:n 1 momentin soveltamisalasääntöksen vuoksi.

HTK-ohjeen kuvaus loukkausepäilyjen käsittelystä

Tosiasiallisesti TENK:n merkittävimmäksi tehtäväksi on muodostunut HTK-ohjeen antaminen sekä HTK-loukkauksien käsittelyyn osallistuminen. Näitä mahdollisia HTK-loukkauksia varten HTK-ohjeessa on esitetty edellä (kuvio 1, ks. s. 15) mainittu HTK-prosessi. Pelkistettynä kyse on hallinnollisesta menettelystä, jossa joku taho (epäilyn esittäjä) laittaa HTK-ohjeeseen sitoutuneessa organisaatiossa vireille epäilynsä hyvän tieteellisen käytännön loukkaamisesta. Ohjeen mukaan loukkausepäilyjen tutkinta-

TOSIASIALLISESTI TENK:N
MERKITTÄVIMMÄKSI TEHTÄVÄKSI ON MUODOSTUNUT
HTK-OHJEEN ANTAMINEN
SEKÄ HTK-LOUKKAUKS-
SIEN KÄSITTELYYN
OSALLISTUMINEN.

prosessi on kolmiportainen ja sisältää kirjallisen ilmoituksen, esiselvityksen sekä varsinaisen tutkinnan. Prosessikuvauksen mukaan ”prosessijohtona” toimiva organisaation johtaja, esimerkiksi yliopiston rehtori – tai kansleri, mikäli yliopisto on niin

päättänyt –, ammattikorkeakoulun rehtori tai tutkimuslaitoksen ylin johto, päättää ilmoituksen perusteella siitä, tuleeko asiassa käynnistää esiselvitys. Esiselvitys voidaan kuitenkin jättää käynnistämättä, mikäli epäily ei kuulu HTK-ohjeen soveltamisalaan, vaan kyse on muun tyyppisestä ongelmasta, kuten vaikkapa tieteellisestä näkemyserosta tai koulukuntakiistasta. Lisäksi jos epäilyllä ei ole tiedollista pohjaa tai epäily perustuu vain ilkivaltaan, ei esiselvitystä aloiteta. (TENK, 2023, s. 22.) Myös tilanne, jossa esiselvitys aloitetaan tai se on tekeillä toisessa organisaatiossa sekä muu perusteltu syy, voivat mahdollistaa sen, ettei esiselvitystä käynnistetä (TENK, 2023, s. 23).

Mahdollisessa esiselvityksessä kuullaan epäilyn esittäjää, epäiltyä sekä tarvittaessa myös muita asiantuntijoita ja muita henkilöitä sen selvittämiseksi, onko loukkausepäilylle aihetta ja perusteita (TENK, 2023, s. 23). Esiselvityksen perusteella johto päättää, onko kyseessä HTK-loukkaus vai ei. Jos kyse on loukkauksesta, erityistä syytä varsinaiseen tutkintaan ei ole. Sen sijaan, jos HTK-loukkausta ei voida sulkea pois ja tilanne jää epäselväksi tai on syntynyt epäily ilmoitettua laajemmasta HTK-loukkauksesta, on suoritettava varsinaisen tutkinta. (TENK, 2023, s. 25).

Varsinaisen tutkinnan perusteella johtaja sitten toteaa HTK-loukkauksen tai, ettei sellaista ole tapahtunut (TENK, 2023, s. 27–28).

HTK-prosessin eri vaiheissa tehdyt päätökset, lukuun ottamatta esiselvityksen jälkeen varsinaisen tutkinnan aloittamista koskevaa päätöstä, on mahdollista saattaa TENK:n käsiteltäväksi. Kyse ei kuitenkaan ole varsinaisesta muutoksenhausta, vaan niin epäilyn esittäjällä kuin epäillyllä on mahdollisuus pyytää TENK:n lausuntoa silloin, jos esiselvitystä ei suoriteta (TENK, 2023, s. 23), jos käsittely lopetetaan esiselvityksen jälkeen (TENK, 2023, s. 25) tai kun organisaation johtaja on tehnyt varsinaisen tutkinnan jälkeen päätöksensä (TENK, 2023, s. 28). Ohjeen mukaan lausuntoa voidaan pyytää 30 vuorokauden kuluessa päätöksistä. Lausunnossaan TENK ottaa kantaa erityisesti siihen, onko HTK-prosessissa noudatettu HTK-ohjetta eli onko ilmoituksen käsittely tapahtunut asianmukaisesti. Lausuntoa on mahdollista pyytää myös siitä, onko hyvää tieteellistä käytäntöä loukattu (TENK, 2023, s. 28).

Lopuksi

Tässä artikkelissa olen keskittynyt selventämään sitä, miten uudessa HTK-ohjeessa määritellään hyvä tieteellinen käytäntö sekä millainen on sen loukkauksia koskeva menettely siten kuin se esitetään TENK:n antamassa HTK-ohjeessa. Näiden ohella olen käsitellyt myös sitoutumista ohjeeseen sekä TENK:n oikeudellista asemaa. Tämän pohjustuksen jatkona tärkeää on lisäksi tarkastella ja ottaa kantaa siihen, miten hallinnon yleislainsäädäntö tulee huomioida käsiteltäessä HTK-loukkauksia, erityisesti yliopistoissa. Tämä artikkeli onkin toiminut pitkälti pohjustuksena tematiikkaan liittyvien kysymysten tarkastelulle hallinto-oikeudellisesta näkökulmasta, joihin tulen lähitulevaisuudessa palaamaan erillisen artikkelin muodossa. ■

Lähteet

- ARAJÄRVI, M., SKRIFVARS, M., MANNERKOSKI, A. & LJUNGMAN, J. (2023). *Selvitys Tieteellisten seurain valtuuskunnan (TSV) ja neuvottelukuntien (TENK, TJNK) juridisesta asemasta ja kehitystoiminnasta* (Opetus- ja kulttuuriministeriön julkaisuja 2023:8). Opetus- ja kulttuuriministeriö. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-263-919-6>
- ASETUS TUTKIMUSEETTISESTÄ NEUVOTTELUKUNNASTA 1347/1991. <https://www.finlex.fi/fi/laki/alkup/1991/19911347>
- EUROOPAN PARLAMENTIN JA NEUVOSTON ASETUS (EU) 2016/679. Asetus (EU) 2016/679 luonnollisten henkilöiden suojelusta henkilötietojen käsittelyssä sekä näiden tietojen vapaasta liikkuvuudesta.
- HALLINTOLAKI 434/2003. <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2003/20030434>
- HE 1/1998. Hallituksen esitys Eduskunnalle 1/1998 vp uudeksi Suomen Hallitusmuodoksi. https://www.eduskunta.fi/fi/vaski/hallituksenesitys/documents/he_1+1998.pdf
- HE 72/2002. Hallituksen esitys Eduskunnalle 72/2002 vp hallintolaiksi ja laiksi hallintolainkäyttölain muuttamisesta. https://www.eduskunta.fi/FI/vaski/HallituksenEsitys/Documents/he_72+2002.pdf
- HE 7/2009. Hallituksen esitys Eduskunnalle 7/2009 vp yliopistolaiksi ja siihen liittyviksi laeiksi. https://www.eduskunta.fi/FI/vaski/HallituksenEsitys/Documents/he_7+2009.pdf
- HELIN, M. (2016). Oikeustiede ja tutkimusetiikka. *Lakimies*, 2015(6), 787–810.
- KIELLILAKI 423/2003. <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2003/20030423>
- KUOPPAMÄKI, P. (2019). Suomen Akatemian kriteerit oikeustieteellisen tutkimuksen tukemiseen. *Lakimies*, 2019(6), 806–811.
- LAKIDIGITAALISTEN PALVELUJEN TARJOAMISESTA 306/2019. <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2019/20190306>
- LAKI JULKISEN HALLINNON TIEDONHALLINNASTA 906/2019. <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2019/20190906>
- LAKI OIKEUDENKÄYNNISTÄ HALLINTOASIOISSA 808/2019. <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2019/20190808>
- LAKISÄÄDETTYJEN MÄÄRÄAIKAINLASKEMISESTA 150/1930. <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1930/19300150>
- LAKI SÄHKÖISESTÄ ASIOINNISTA VIRANOMAISTOIMINNASSA 13/2013. <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2003/20030013>
- LAKI VIRANOMAISTEN TOIMINNAN JULKISUUDESTA 612/1999. <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1999/19990621>

- LÖPPÖNEN, P. & VUORIO, E. (2013). Tutkimusetiikka Suomessa 1980-luvulta tähän päivään. *Tieteessä tapahtuu*, 31(1), 3–10.
- MUUKKONEN, M. (2021). Tehtävä- ja toimivallanjaosta yleisvaarallisen tartuntataudin torjunnassa. *Defensor Legis*, 2021(2), 238–257.
- MÄENPÄÄ, O. (2009). *Yliopistolaki*. Talentum.
- MÄENPÄÄ, O. (2018). *Hallinto-oikeus*. Alma Talent.
- NIEMINEN, L. (2022). Oikeustieteellisen tutkimuksen tutkimuseettinen ymmärrys ja sen mahdolliset ongelmakohdat. *Lakimies*, 2020(7–8), 1383–1409.
- NIEMIVUO, M., KERAVUORI-RUSANEN, M. & KUUSIKKO, K. (2010). *Hallintolaki*. Alma Talent.
- OIKEUSMINISTERIÖ. (29.9.2022.) *Lainkirjoittajan opas. Kansallisten säädösten valmistelua koskevat ohjeet*. <http://lainkirjoittaja.finlex.fi/>
- PEVL 6/2003. Perustuslakivaliokunnan lausunto 6/2003 vp koskien hallituksen esitystä Eduskunnalle 30/2003 vp laiksi tartuntatautilain muuttamisesta. https://www.eduskunta.fi/FI/vaski/Lausunto/Documents/pevl_6+2003.pdf
- PEVL 2/2004. Perustuslakivaliokunnan lausunto 2/2004 vp koskien hallituksen esitystä Eduskunnalle 161/2003 vp laiksi vakuutusyhtiölain muuttamisesta ja eräksi siihen liittyviksi laeiksi (solvenssi I). https://www.eduskunta.fi/FI/vaski/Lausunto/Documents/pevl_2+2004.pdf
- PEVL 4/2004. Perustuslakivaliokunnan lausunto 4/2004 vp koskien hallituksen esitystä Eduskunnalle 28/2003 vp ulkomaalaislaiksi ja eräksi siihen liittyviksi laeiksi sekä hallituksen esitystä Eduskunnalle 151/2003 vp ulkomaalaislaiksi ja eräksi siihen liittyviksi laeiksi annetun hallituksen esityksen (HE 28/2003 vp) täydentämisestä. https://www.eduskunta.fi/FI/vaski/Lausunto/Documents/pevl_4+2004.pdf
- PEVL 17/2004. Perustuslakivaliokunnan lausunto 17/2004 vp koskien hallituksen esitystä Eduskunnalle 69/2004 vp laiksi rahoitus- ja vakuutusryhmittymien valvonnasta ja laeiksi eräiden siihen liittyvien lakien muuttamisesta. https://www.eduskunta.fi/FI/vaski/Lausunto/Documents/pevl_17+2004.pdf
- PEVL 20/2004. Perustuslakivaliokunnan lausunto 20/2004 vp koskien hallituksen esitystä Eduskunnalle 77/2004 vp laeiksi kansanterveyslain ja erikoissairaanhoidon lain sekä eräiden muiden lakien muuttamisesta. https://www.eduskunta.fi/FI/vaski/Lausunto/Documents/pevl_20+2004.pdf
- PEVL 30/2005. Perustuslakivaliokunnan lausunto 30/2005 vp koskien hallituksen esitystä Eduskunnalle 45/2005 vp työntekijän eläkelainsäädännön ja eräksi siihen liittyviksi laeiksi. https://www.eduskunta.fi/FI/vaski/Lausunto/Documents/pevl_30+2005.pdf
- SAAMEN KIELILAKI 1086/2003. <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2003/20031086>
- SIPILÄ, J. & KOIVULA, T. (2014). *Kuinka strategiaa tutkitaan* (2. uudistettu painos). Maanpuolustuskorkeakoulu. https://www.doria.fi/bitstream/handle/10024/104781/kuinka_strategiaa_tutkitaan_2painos_netti.pdf?sequence=2&isAllowed=y
- SUOMEN PERUSTUSLAKI 1991/731. <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1999/19990731>
- TIETOSUOJALAKI 1050/2018. <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2018/20181050>
- TUORI, K. (1983). Valtionhallinnon sivuelinorganisaatiosta 2. Julkisoikeudellinen tutkimus komiteatyöryhmien elinten asemasta Suomen valtio-organisaatiossa. 2. nide, Positiivisoikeudelliset tarkastelut [väitöskirja, Helsingin yliopisto]. Suomalainen Lakimiesyhdistys.
- TUTKIMUSEETTINEN NEUVOTTELUKUNTA. (2012). *Hyvä tieteellinen käytäntö ja sen loukkausepäilyjen käsittelyminen Suomessa. Tutkimuseettisen neuvottelukunnan ohje 2012*. Tutkimuseettinen neuvottelukunta. https://tenk.fi/sites/tenk.fi/files/HTK_ohje_2012.pdf
- TUTKIMUSEETTINEN NEUVOTTELUKUNTA. (2023). *Hyvä tieteellinen käytäntö ja sen loukkausepäilyjen käsittelyminen Suomessa* (Tutkimuseettisen neuvottelukunnan julkaisu 2/2023). https://tenk.fi/sites/default/files/2023-03/HTK_ohje_2023.pdf
- VALTIONEUUVOSTON ASETUS KOMITEOISTA ANNETUN VALTIONEUUVOSTON PÄÄTÖSKUMOAMISESTA 1040/2002. <https://www.finlex.fi/fi/laki/alkup/2002/20021040>
- VALTIONEUUVOSTON ASETUS KOMITEOISTA ANNETUN VALTIONEUUVOSTON PÄÄTÖSKUMOAMISESTA 1040/2002. <https://www.finlex.fi/fi/laki/alkup/2002/20021040>
- VALTIONEUUVOSTON PÄÄTÖS KOMITEOISTA 606/1974.
- VALTIONEUUVOSTON PÄÄTÖS KOMITEOISTA 218/1988. <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1988/19880218>
- YLIOPISTOLAKI 558/2009. <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2009/20090558>

Aktiiviseksi koulussa ja yhteiskunnassa – kouludemokratian toteuttaminen peruskoulussa

Mikko Tujula

Jokaisella meistä on jonkinlaisia muistoja omasta kouluajastamme ja koulun säännöistä. Suurin osa sääntöihin liittyvistä muistoista liittyy todennäköisesti siihen, mitä koulussa ei saa tehdä. Harvat koulumuistoistamme liittyvät siihen, miten ja kuka nuo säännöt on tehnyt. Eräässä alakoulussa oppilailta oli suuri halu saada purkansyönti sallitaksi koulussa. He lähtivät ajamaan asiaansa, mutta koulun johtoryhmä ei suostunut sääntömuutokseen. Oppilaat yrittivät toisenkin kerran, mutta lopputulos oli sama. He eivät kuitenkaan lannistuneet. He olivat lukeneet jostain, että purkansyönti voisi mahdollisesti auttaa oppilaita keskittymään. Niinpä he marssivat koulupsykologin luokse ja pyysivät tätä etsimään aiheeseen liittyvän tutkimuksen. Psykologi etsi ja löysi tutkimuksen ja luovutti sen oppilaille, jotka liittyivät sen sääntömuutosehdotukseensa. Lopputulos kuitenkin pysyi samana: purkan syömiselle ei saatu lupaa.

Tässä todellisessa esimerkissä oppilaille oli vahva halu ja mahdollisuus vaikuttaa omaan kouluyhteisönsä. Kaikkialla tilanne ei valitettavasti kuitenkaan ole samanlainen. Suomalaisten nuorten halusta vaikuttaa kouluyhteisönsä ja yhteiskuntaan on oltu jo pitkään huolissaan. Huoli nousi esille myös juuri pidettyjen eduskuntavaalien yhteydessä. Aikaisempien tutkimusten perusteella suomalaisilla nuorilla on hyvät yhteiskunnalliset tiedot, mutta heidän kiin-

nostuksensa yhteiskunnalliseen osallistumiseen on vähäistä (Suoninen ym., 2010; Mehtäläinen ym., 2017). Ongelmallista on myös se, että nuoret eivät luota itseensä yhteiskunnallisina toimijoina (Mehtäläinen ym., 2017), sekä se, että vaikuttaminen kasautuu samoille nuorille (Myllyniemi, 2014; Pekkarinen & Myllyniemi, 2019). Tilanteeseen kohdistunutta huolta on entisestään lisännyt se, että elämme tällä hetkellä maailmassa, jossa demokratia kohtaa monia uhkia. Pandemia ja Ukrainassa käytävä sota ovat nostattaneet huolta demokraattisen yhteiskunnan pysyvyydestä. Myös luontokato ja ilmastonmuutos muokkaavat yhteiskuntaamme monella tavalla.

Kun yhteiskunnan tasolla nousee huoli, katseet kääntyvät usein ensimmäiseksi kouluihin. Viimeisen kymmenen vuoden aikana lasten ja nuorten demokratiakasvatukseen ja yhteiskunnallisen kiinnostuksen herättämiseen on panostettu esimerkiksi muuttamalla perusopetuksen opetussuunnitelman perusteita (Opetushallitus, 2014) ja tuntijakoa (Valtioneuvosto 422/2012), tekemällä oppilaskunta-toiminnasta pakollista (Perusopetuslaki 628/1998), perustamalla työryhmiä (Opetus- ja kulttuuriministeriö, 2020) sekä käynnistämällä aiheeseen liittyviä hankkeita. Panostuksista huolimatta aihetta on tutkittu Suomessa varsin vähän. Vähäinen aikaisempi tutkimus kohdistuu erityisesti luokahuone-demokratiaan (Tammi, 2013; Tammi & Rajala, 2017) luokan-

opettajien yhteiskuntasuuntautuneisuuteen (Fornaciari, 2020) ja laajemmin demokratiakasvatukseen (Männistö, 2020; Männistö & Moate, 2023).

Oma väitöstutkimukseni (Tujula, 2023) osallistuu tähän keskusteluun tarkastelemalla peruskoulun kouludemokratian toteuttamista koko koulun tasolla oppilaskunta-toiminnan ja tulevaisuusverstaan avulla sekä tutkimalla koulun yhteisöllisen ilmapiirin yhteyttä oppilaiden halukkuuteen osallistua ja vaikuttaa kouluyhteisössä ja yhteiskunnassa. Kouludemokratian suhteen keskityn erityisesti oppilaiden vaikutusmahdollisuuksiin. Tiedostan, että kouludemokratian käsitteellä on oma historiallinen painolastinsa liittyen 1970-luvun oppikoulujen kouluneuvostoihin (ks. Rautiainen 2018). Toivon kuitenkin, että menneisyyden haamuista päästään eroon ja kouludemokratian käsitettä käytettäisiin nykyistä enemmän ja siihen liitettävät merkitykset päivitettäisiin tälle vuosituannelle.

Oppilaskuntatoiminnan puutteet

Väitöskirjani koostuu kolmesta osatutkimuksesta. Ensimmäisessä osatutkimuksessa (Tujula, 2017) tarkastelin teemahaastatteluiden avulla oppilaskunnan ohjaavien opettajien käsityksiä oppilaskuntatoiminnasta. Oppilaskuntatoiminta on nähty ratkaisuna lasten ja nuorten vaikutusmahdollisuuksien ja yhteiskunnallisen kiinnos-

tuksen edistämiseksi. Oppilaskuntatoiminta on ollut peruskoulussa jo melkein kymmenen vuotta paikallista, mutta sitä on tutkittu varsin vähän.

Tulosteni perusteella oppilaskuntatoiminta ei ole pystynyt vastaamaan sille esitettyihin odotuksiin. Tutkimushaastattelut piirtävät kuvan, jonka perusteella oppilaskuntatoiminnassa kaikki oppilaat eivät pääse toimintaan mukaan, toiminta on tapahtumapainotteista, oppilaiden todelliset vaikutusmahdollisuudet ovat vähäiset ja toiminta on usein opettajajohtoista. Oppilaskuntatoimintaa tarvitaan, mutta se ei sellaisenaan riitä, jos tavoitteena on saada kaikki oppilaat vaikuttamaan omaan koulu yhteisöön ja kiinnostumaan yhteiskunnallisesta vaikuttamisesta. Oppilaskuntatoiminnan fokusta pitäisikin siirtää oppilaskunnan hallituksesta yksittäisiin luokkiin.

Avoimeen luokkahuonekeskusteluun kannattaa panostaa

Toisessa osatutkimuksessa (Tujula ym., 2021) tutkimme yhdessä Juhani Rautopuron, Jan Löfströmin ja Mikko Niilo-Rämän kanssa koulun yhteisöllisen ilmapiirin yhteyttä oppilaiden halukkuuteen osallistua ja vaikuttaa koulussa ja yhteiskunnassa. Tutkimusaineistomme koostui kansainvälisen ICCS 2016 -kyselytutkimuksen Suomesta kerätyistä opettaja- ja oppilasaineistoista. Kyselyyn vastanneet oppilaat olivat kahdeksaluokkalaisia. Tulostemme perusteella koulun yhteisöllisellä ilmapiirillä oli yleisesti kohtalaisen heikko yhteys oppilaiden halukkuuteen osallistua ja vaikuttaa koulussa ja yhteiskunnassa. Poikkeuksia kuitenkin löytyi. Suurimpana poikkeuksena nousi esille oppilaiden kokemus avoimesta

luokkahuonekeskustelusta. Avoimella luokkahuonekeskustelulla tarkoitetaan esimerkiksi tilanteita, joissa oppitunneilla opettajat rohkaisevat oppilaita ilmaisemaan mielipiteitään, oppilaat ottavat esille ajankohtaisia poliittisia tapahtumia keskusteltaviksi luokassa ja oppilaat ilmaisevat luokassa mielipiteitään, vaikka ne eroavaisivatkin luokan enemmistön mielipiteistä.

Avoimella luokkahuonekeskustelulla oli yhteys oppilaiden halukkuuteen keskustella poliittisista ja yhteiskunnallisista asioista vanhempiensa ja ystäviensä kanssa ja osallistua nyt ja tulevaisuudessa koulussa tapahtuvaan vaikuttamistoimintaan. Avoimeen luokkahuonekeskusteluun kannattaa siis panostaa.

Merkityksellistä oli myös se, että koulujen välisillä eroilla oli varsin pieni osuus tuloksia tulkittaessa. Tämän perusteella voidaankin ajatella, että suomalaiset peruskoulut näyttävät varsin tasaveroisina kasvualustoina yhteiskunnalliselle aktiivisuudelle.

Tulevaisuusverstas kouludemokratian toteuttamisen välineenä

Kolmas osatutkimukseni (Tujula, 2022) oli tietynlaisia jatkumoa ensimmäiselle osatutkimukselleni. Kolmannessa osatutkimuksessa tarkastelin tulevaisuusverstasmenetelmän mahdollisuuksia kouludemokratian toteuttamisessa alakoulussa. Keräsin osatutkimuksen tutkimusaineiston yhdestä alakoulusta, jossa tulevaisuusverstasmenetelmä on käytössä. Aineisto koostui rehtori-, opettaja- ja oppilashaastatteluista. Tulevaisuusverstas on tulevaisuudentutkimukseen perustuva ongelmanratkaisumenetelmä, jonka

avulla voidaan hahmotella mahdollisia ja toivottavia tulevaisuuksia (Jungk & Müllert, 1987). Menetelmää ei ole totuttu käyttämään Suomessa koko koulun tasoisena vaikuttamismenetelmänä.

Tulosteni perusteella tulevaisuusverstasmenetelmä voisi täyttää oppilaskuntatoiminnalta jäävää kouludemokratian aukkoa ja toimia vaikutusmahdollisuuksia lisäävänä koko koulun tasoisena toimintamallina. Tulevaisuusverstastyöskentely mahdollistaa kaikkien oppilaiden osallistumisen ja todellisen vaikuttamisen paremmin kuin perinteinen oppilaskuntatoiminta. Tutkimuksen kohteena olleessa koulussa aikuiset vetivät tulevaisuusverstaan kuudesluokkalaisille, jonka jälkeen kuudesluokkalaiset vetivät tulevaisuusverstaan koulun muille oppilaille. Tulevaisuusverstastyöskentely näyttytyikin paljon oppilaslähtöisempänä kuin oppilaskuntatoiminta. Yksi haastattelemani oppilas kommentoi, että tulevaisuusverstastyöskentelyssä opettaja on enemmän seinäruusun kuin perinteisen opettajan roolissa. Kokonaisuutena tulevaisuusverstas näyttytyi varsin toimivana kouludemokratian toteutusmenetelmänä, joten sitä kannattaisi kokeilla muissakin kouluissa.

Selvitin myös tekijöitä, jotka mahdollistivat kouludemokratian toteutumisen tulevaisuusverstastyöskentelyssä. Mikä siis teki tulevaisuusverstaasta niin hyvin toimivan menetelmän? Tekemissäni haastatteluissa nousi esille useita kouludemokratian mahdollistavia tekijöitä. Tulosten perusteella rehtorilla on suuri merkitys tulevaisuusverstaan ja kouludemokratian toteutumisessa. Kyseisessä koulussa rehtorilla oli ollut suuri rooli tulevaisuusverstaan käyttöönotossa ja sen jälkeen myös tulevaisuusverstastyöskentelyn toteutumis-

sa ja oppilaiden vaikutusmahdollisuuksien linjaamisessa. Rehtori panosti tulevaisuusverstasyöskentelyyn myös ajallisesti, sillä hän varasi työskentelyn yhteyteen aikaa oppilaiden apuna olemiseen.

Tulevaisuusverstaas oli tullut tutkimuksen kohteena olleeseen kouluun yksittäisen opettajan välityksellä. Opettajalla olikin varsinkin käynnistysvaiheessa paljon vaikutusta siihen, miten menetelmää koulussa toteutettiin. Haastattelussa korostettiin myös sitä, että tulevaisuusverstaas ja oppilaiden vaikutusmahdollisuuksien toteuttaminen vaatii aikaa ja positiivisia kokemuksia. Näiden asioiden lisäksi on tarvetta rakenteille, jotka velvoittavat antamaan oppilaille mahdollisuuden vaikuttaa kouluyhteisön asioihin. Tulevaisuusverstaas oli määritelty koulussa toiminnaksi, johon kaikki opettajat ja oppilaat osallistuvat. Tätä vahvistettiin kirjoittamalla tulevaisuusverstasyöskentely osaksi koulun opetussuunnitelmaa. Muita haastattelussa esille nousseita kouludemokratian mahdollistavia tekijöitä olivat oppilaiden vaikutusmahdollisuuksien näkyväksi tekeminen oppilaille, opettajille ja oppilaiden huoltajille, opettajan ohjaava rooli ja kehittymishaluinen ja oppilasmyönteinen toimintakulttuuri.

Näkyväksi tekeminen tarkoittaa sitä, että oppilaiden vaikutusmahdollisuuksista on käyty paljon keskustelua sekä koulun aikuisten että oppilaiden kanssa. Myös huoltajat on pidetty tietoisina ja kaikista tulevaisuusverstaas päätöksistä lähtee tieto myös huoltajille. Opettajan ohjaavaa roolia korostettiin erityisesti tulevaisuusverstaas työryhmävaiheessa, jonka vetäjinä toimivat kuudesluokkalaiset. Kehittymishaluinen toimintakulttuuri näkyi haastateltujen mukaan esimerkiksi siinä, että oppilaiden

vaikutusmahdollisuuksia on kehitetty suunnitelmallisesti ja niistä kerätään jatkuvasti palautetta. Oppilaskeskeinen toimintakulttuuri taas tulee kouluarjessa näkyväksi siinä, että oppilaisiin luotetaan ja heitä kuunnellaan ja kohdellaan arvostavasti.

Kolmas osatutkimus keskittyi tulevaisuusverstaas toteuttamiseen, mutta tutkimuksen kohteena olleessa alakoulussa olisi ollut paljon muutakin tutkittavaa. Koulussa oli esimerkiksi käytössä opitunti nimeltä oppilaskuntatunti. Oppilaskuntatunti pidettiin jokaisena perjantaina samaan aikaan koko koululla. Lukuvuoden aikana oppilaskuntatunnille oli varattu yhteensä 38 tuntia, ja se toteutettiin käytännössä niin, että luokanopettajat vastasivat siitä, että mikään yksittäinen lukujärjestyksessä oleva oppiaine ei kuormitu oppilaskuntatunnin takia liikaa. Oppilaskuntatuntia käytettiin oppilaskunta-asioiden hoitamiseen, tulevaisuusverstaas toteuttamiseen ja koulun tapahtumien suunnitteluun. Kyseisessä koulussa kaikki tapahtumat olivat oppilaiden ideoimia ja suunniteltavia.

Samanlaisia oppituntijärjestelyjä on tehty viimeisten vuosien aikana useammassakin koulussa. Kyseiset oppiaineet tai oppitunnit pitävät vaikuttamistoiminnan lisäksi usein sisällään tunne- ja vuorovaikutustaitoja, kiusaamiseen liittyviä asioita esimerkiksi KiVa Koulu -toimenpideohjelman materiaaleja hyödyntäen tai positiivisen pedagogiikan sisältöjä esimerkiksi vahvuuksiin liittyen. Joissain kouluissa vastaavanlainen oppiaine tai oppitunti on saatu koulun opetussuunnitelmaan valinnaisaineen avulla, jolloin oppitunti on sidottu esimerkiksi äidinkielen, terveystiedon tai oppilaanohjauksen sisältöihin ja tavoitteisiin. Oppilaiden vaikutusmahdollisuuksia

on helpompi kehittää ja ylläpitää, kun siihen tarkoitukseen on olemassa oma oppitunti kaikkien luokkien lukujärjestyksessä.

Oppilaskuntatunnilla toteutettavan toiminnan lisäksi kolmannen osatutkimuksen alakoulussa oppilailla oli muitakin vaikutusmahdollisuuksia. Oppilailla oli varsin laajat mahdollisuudet vaikuttaa omaan opiskeluunsa. Varsinkin ylempien vuosiluokkien oppilailla oli mahdollisuus vaikuttaa kohtalaisen usein siihen, mitä, missä, miten ja kenen kanssa he opiskelivat. Oppilaat pystyivät esimerkiksi valitsemaan, suorittivatko he alkavan aihejakson projektin vai perinteisesti oppikirjan avulla tai työskentelivätkö he omalla paikallaan vai käytävällä tai yksin vai yhdessä muiden kanssa. Tällainen toiminta on linjassa voimassa olevien perusopetuksen opetussuunnitelman perusteiden kanssa eikä ole sinänsä mitään poikkeuksellista. Uskon kuitenkin, että koko maan mittakaavassa oppilaiden vaikutusmahdollisuudet omaan opiskeluunsa eivät toteudu niin laadukkaasti kuin olisi mahdollista (ks. Terveystiedon ja hyvinvoinnin laitos, 2021).

Tavallisten oppituntien lisäksi kyseisessä koulussa oppilaat pääsivät vaikuttamaan neljänestä luokasta ylöspäin erittäin laajasti valinnaisaineiden suunnitteluun ja toteutukseen. Oppilaat päättivät itse jonkun haluamansa taidon, jonka perusteella he suunnittelivat ja toteuttivat valinnaisaineen. Oppilaat reflektoivat valinnaisainetyöskentelyään sekä jatkuvasti että valinnaisainejakson loputtua. Oppilailla oli siis varsin hyvät mahdollisuudet osallistua opetuksen suunnitteluun. Kyseisen koulun toiminta osoittaa, että oppilaiden vaikutusmahdollisuuksia on mahdollista toteuttaa varsin monipuolisesti ja kiinteänä

osana kouluarkea. On kuitenkin syytä uskoa, että kyseessä on hyvin poikkeuksellinen koulu Suomen mittakaavassa.

Malli kouludemokratian toteuttamiseksi peruskoulussa

Tutkimustulosteni perusteella peruskoulun kouludemokratiassa on paljon kehitettävää. Väitöskirjani pohdintaosiossa esittelen osatutkimusteni ja aikaisemman tutkimuksen perusteella kehittelemäni teoreettisen mallin kouludemokratian toteuttamiseksi peruskoulussa. Mallin tavoitteena on kuvata, miten kouludemokratiaa voisi mahdollisesti toteuttaa oppilas-, luokka- ja koulutasolla peruskoulussa, jotta oppilaat haluaisivat ja pystyisivät osallistumaan ja vaikuttamaan koulussa ja yhteiskunnassa.

Mallissa kuvatulla oppilastasolla kouludemokratia toteutuu jokaisella tuntijaon mukaisella oppitunnilla, kun oppilas pääsee vaikuttamaan siihen, mitä, missä, miten ja kenen kanssa opiskelee. Luokkatasolla kouludemokratia toteutuu luokkavaltuuston avulla. Luokkavaltuusto on yksittäisen koululuokan kokous, jossa opettaja ja oppilaat keskustelevat yhteisistä asioista ja tekevät luokkaa koskevia päätöksiä. Luokkavaltuustossa käsiteltävät asiat tulevat oppilailta ja opettajilta. Päätökset tehdään demokraattisesti sopimalla tai enemmistön päätöksellä. (Moilanen, 2019; Moilanen, 2020.) Aikaresurssina voidaan käyttää esimerkiksi edellä mainittua oppilaskuntatuntityyppistä ratkaisua. Koulutasolla kouludemokratia toteutuu oppilaskuntatoiminnan, erilaisten oppilaiden vaikuttajaryhmien, kuten ruokaraadin tai ympäristöagenttien, tulevaisuusverstaan ja koulun tapahtumien

suunnittelun avulla. Myös koulutason toiminnan aikaresurssina toimii oppilaskuntatuntityyppinen ratkaisu.

Kaikki kolme tasoa, oppilas-, luokka- ja koulutaso, ovat yhteydessä ympäröivään yhteiskuntaan, kuten esimerkiksi erilaisiin järjestöihin, yrityksiin, päättäjiin ja lähialueen asukkaisiin. Käytännössä yhteys voi toteutua esimerkiksi tulevaisuusverstastyöskentelyssä, kun oppilaat ovat yhteydessä koulun ulkopuolisiin tahoihin, kuten kouluruuasta vastaavaan yritykseen tai paikallisiin päättäjiin.

Mikään yksittäinen kouludemokratian menetelmä tai edes koulutasoinen malli ei kuitenkaan takaa kouludemokratian toteutumista käytännössä. On tärkeää muistaa, että oppilaiden vaikutusmahdollisuudet eivät ole mikään oppilaille annettu armolahja, vaan kyse on asiasta, johon oppilailla on oikeus esimerkiksi opetussuunnitelman, Yhdistyneiden kansakuntien lapsen oikeuksien sopimuksen ja Suomen perustuslain perusteella. Viime kädessä kyse on yksittäisten ihmisten, oppilaiden ja erityisesti opettajien ja rehtorien, asenteesta ja halusta noudattaa annettuja ohjeita ja toteuttaa ja tukea demokratian arvojen mukaista toimintaa. Kouludemokratian tukemista kuitenkin edesauttavat esimerkiksi valmiit mallit, lainsäädäntö, opettajankoulutuksen ja täydennyskoulutuksen kehittäminen, hyvien käytänteiden jakaminen sekä opetussuunnitelma ja muut veloitettavat asiakirjat. Hyötyä olisi myös nykyistä vahvemmasta kansallisen tason tuesta ja koordinoimisesta.

Kouludemokratiaa kehittäessä on kuitenkin erittäin tärkeää huomioda se, että kouluja ei saa kuormittaa liikaa uudistuksilla. Valittavan moni opettaja kokee tällä hetkellä uupumusta ja riittämättömyyttä. Opettajien jaksamisesta

ja hyvinvoinnista on huolehdittava, jos halutaan lisätä oppilaiden jaksamista ja hyvinvointia. Kouludemokratia ei ole mikään ihmelääke tähänkään ongelmaan, mutta sillä on kuitenkin mahdollisuudet omalta osaltaan lisätä sekä oppilaiden että opettajien hyvinvointia. Aikaisempien tutkimusten perusteella kouludemokratia voi parhaimmillaan lisätä kouluviihtyvyyttä, oppilaiden onnellisuutta, opintomenestystä (De Róiste ym., 2012; Kahne ym., 2022) ja vähentää kiusaamista (Ahlström, 2010; Mehta ym., 2013).

Oleellista on myös se, että oppilaiden vaikutusmahdollisuuksiin panostaminen ei automaattisesti tarkoita tarvetta lisäresurseille. Kolmanteen osatutkimukseen haastatteleman rehtori kertoi, ettei heillä eikä muissakaan kouluissa oppilaiden näkemysten huomiointi jää rahasta kiinni. Moni oppilaiden toivomista asioista mahtuu hyvin koulun budjettiin, ja osa asioista ei maksa mitään. Lisäkustannuksia ei yleensä tule myöskään vaikutusmahdollisuuksia tukevien rakenteiden luomisesta ja ylläpitämisestä. On myös hyvä huomioida, että mitä pienempi oppilas, sitä pienemmät asiat ovat isoja asioita. Aikuisista merkityksellömälle kuulostavat luokka- tai kouluyhteisön asiat saattavat olla oppilaiden mielestä hyvinkin olennaisia heidän jokapäiväisen koulurarkensa kannalta.

Tässä vaiheessa onkin hyvä palata purkansyömiseen. Miten asian kanssa lopulta kävi? Oppilaat eivät antaneet periksi. He miettivät, että ketkä ovat tekemässä asiaan liittyvää päätöstä. Oppilaat pohtivat koulun johtoryhmän kokoonpanoa ja huomasivat, että yksi johtoryhmän jäsenistä on kieltenopettaja. Neljännellä yrityksellä sääntömuutosehdotukseen liitettiin rajoite, että kielten tunneilla

purkkaa ei saanut syödä, sillä opettajalle on tärkeää kuulla, kun oppilaat harjoittelevat vieraan kielen puhumista. Ehdotus meni läpi. Tämän jälkeen oppilaat laativat purkansyömiseen liittyvät tarkat ohjeistukset, järjestivät koulun sisätiloihin ja pihoille lisää roskakorreja ja huolehtivat tiedottamisesta ja siisteyden valvonnasta.

Oikeus purkan syömiseen ei sinänsä ole kovin iso asia. Kyseessä on kuitenkin esimerkkitapaus siitä, että vaikuttaminen on taito, jota voi ja pitää harjoitella. Harjoittelu pitää toteuttaa aidoilla asioilla, ei näennäisesti. Harjoitteluun kuuluu myös oppi siitä, että erimielisyydet ja joidenkin ehdotusten hylkääminen kuuluvat demokratiaan. Päätöksenteko vaatii usein myös aikaa. Parhaimmillaan koulu voi toimia alustana vaikuttamisen harjoittelulle ja tarjota mahdollisuuden yhteiskunnallisen kiinnostuksen heräämiselle myös niiden oppilaiden kohdalla, jotka eivät saa kotoaan tukea ja kannustusta. Kouluilla onkin mahdollisuudet olla mukana kehittämässä yhteiskuntaa kestävämpään ja demokraattisempaan suuntaan. Demokraattinen ja kestävä tulevaisuus on liian arvokas hukattavaksi. ■

Lähteet

AHLSTRÖM, B. (2010). Student participation and school success – the relationship between participation, grades and bullying among 9th grade students in Sweden. *Education Inquiry*, 1(2), 97–115.

DE RÓISTE, A., KELLY, C., MOLCHO, M., GAVIN, A. & GABHAINN, S. N. (2012). Is school participation good for children? Associations with health and wellbeing. *Health Education*, 112(2), 88–104.

FORNACIARI, A. (2020). *Luo-kanopettajan yhteiskuntasuuntautuneisuus ja sen kriittinen poten-*

tiaali (JYU Dissertations 307) [Väitöskirja, Jyväskylän yliopisto]. JYX-julkaisuarkisto. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-951-39-8293-5>

JUNGK, R. & MÜLLERT, N. (1987). *Tulevaisuusverstaat – käsikirja demokration elvyttämisen mahdollisuuksista* (K. Vaara, känt.). Keskinäisen sivistyksen seura – Suomen Lataamo.

KAHNE, J., BOWYER, B., MARSHALL, J. & HODGIN, E. (2022). Is responsiveness to student voice related to academic outcomes? Strengthening the rationale for student voice in school reform. *American Journal of Education*, 128(3), 389–415.

MEHTA, S. B., CORNELL, D., FAN, X. & GREGORY, A. (2013). Bullying climate and school engagement in ninth-grade students. *Journal of School Health*, 83(1), 45–52.

MEHTÄLÄINEN, J., NILO-RÄMÄ, M. & NISSINEN, V. (2017). *Nuorten yhteiskunnalliset tiedot, osallistuminen ja asenteet. Kansainvälisen ICCS 2016 -tutkimuksen päätulokset*. Koulutuksen tutkimuslaitos.

MOILANEN, A. (2019). *Luokkavaltuusto: opas kouludemokratian lisäämiseen*. Kehittämiskeskus Opinkirjo.

MOILANEN, A. (2020). Luokkavaltuuston edellytykset ja vaikutukset: narratiivinen kirjallisuuskatsaus. *Kasvatus*, 51(4), 481–495.

MYLLYNIEMI, S. (2014). *Vaikuttava osa. Nuorisobarometri 2013*. Opetus- ja kulttuuriministeriö, Nuorisoasiain neuvottelukunta, Nuorisotutkimusverkosto.

MÄNNISTÖ, P. (2020). *The state of democracy education in Finnish primary school-education* (JYU Dissertations 30) [Väitöskirja, Jyväskylän yliopisto]. Jyväskylän yliopisto.

MÄNNISTÖ, P. & MOATE, J. (2023). A phenomenological research of democracy education in a Finnish primary-school. *Scandinavian Journal of Educational Research*.

<https://doi.org/10.1080/00313831.2023.2196525>

OPETUSHALLITUS. (2014). *Perusopetuksen opetusuunnitelman perusteet 2014* (Määräykset ja ohjeet 2014:96). Opetushallitus. https://www.oph.fi/sites/default/files/documents/perusopetuksen_opetusuunnitelman_perusteet_2014.pdf

OPETUS- JA KULTTUURIMINISTERIÖ. (2020). *Demokratia- ja ihmisoikeuskasvatuksen kehittämisen ohjausryhmä*. <https://minedu.fi/hanke?tunnus=OKM035:00/2020>

PEKKARINEN, E. & MYLLYNIEMI, S. (2019). *Vaikutusvaltaa Euroopan laidalla. Nuorisobarometri 2018*. Valtion nuorisoneuvosto, Nuorisotutkimusseura, Nuorisotutkimusverkosto, Opetus- ja kulttuuriministeriö.

PERUSOPETUSLAKI 628/1998. <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1998/19980628>

RAUTIAINEN, M. (2018). Varjosta valoon? Opettajankoulutus ja demokratian näkyväksi tekemisen vaikeus. Teoksessa M. Rautiainen (toim.), *Kohti parempaa demokratiaa. Euroopan neuvoston demokratiakulttuurin kompetenssit kasvatuksessa ja opetuksessa* (s. 34–41). Jyväskylän yliopisto, Opettajankoulutuslaitos.

SUONINEN, A., KUPARI, P. & TÖRMÄKANGAS, K. (2010). *Nuorten yhteiskunnalliset tiedot, osallistuminen ja asenteet. Kansainvälisen ICCS 2009 -tutkimuksen päätulokset*. Jyväskylän yliopisto.

TAMMI, T. (2013). Democratic deliberations in the Finnish elementary classroom: The dilemmas of deliberations and the teacher's role in an action research project. *Education, Citizenship and Social Justice*, 8(1), 73–86.

TAMMI, T. & RAJALA, A. (2017). Deliberative communication in elementary classroom meetings: ground rules, pupil's concerns, and democratic participation.

- Scandinavian Journal of Educational Research*, 62(4), 617–630. <https://doi.org/10.1080/00313831.2016.1261042>
- TERVEYDEN JA HYVINVOINNIN LAITOS. (1.10.2021). *Kouluterveyskysely 2017–2021*. https://sampo.thl.fi/pivot/prod/fi/ktk/ktk4/summary_trendi2
- TUJULA, M. (2017). ”Tehän voitte nyt tehdä nää joulujuhla-askartelut” – Vaikuttamisen vaikeus alakoulussa. *Kasvatus & Aika*, 11(4), 70–87.
- TUJULA, M., RAUTOPURO, J., LÖFSTRÖM, J. & NILO-RÄMÄ, M. (2021). Koulun yhteisöllinen ilmapiiri ja oppilaiden yhteiskunnallisen vaikuttamisen orientaatio: yhteyksiä etsimässä. *Nuorisotutkimus*, 39(3), 36–57.
- TUJULA, M. (2022). Tulevaisuusverssaan mahdollisuudet kouludemokratian toteuttamisen välineenä alakoulussa. *Ainedidaktiikka*, 6(2), 3–23. <https://doi.org/10.23988/ad.107581>
- TUJULA, M. (2023). *Aktiiviseksi koulussa ja yhteiskunnassa – kouludemokratian toteuttaminen peruskoulussa* (Kasvatustieteellisiä tutkimuksia 165) [Väitöskirja, Helsingin yliopisto]. Helsingin yliopisto. Helda. <http://hdl.handle.net/10138/357034>
- VALTIONEUVOSTO 422/2012. Valtioneuvoston asetus perusopetuslaissa tarkoitetun opetuksen valtakunnallisista tavoitteista ja perusopetuksen tuntijaosta 422/2012. <https://www.finlex.fi/fi/laki/alkup/2012/20120422#Pidp445848816>

Ansiotyö muuttuu

– yhteiskuntasopimuksen ja sopimisen päämäärän täytyy muuttua

Hertta Vuorenmaa ja Tuija Koivunen

Tulevaisuuden työn sosiaalisen kestävyuden kannalta on tärkeää keskittyä tutkimuksessa, julkisessa keskustelussa sekä päätöksenteossa siihen, miten varaudumme paremmin työn laadun kehittämiseen ja työntekijöiden taitojen vahvistamiseen muuttuvassa työelämässä. Lisäksi on mietittävä, miten parhaiten hyödynnämme saatavilla olevia moderneja pedagogisia menetelmiä ja teknologisia sovelluksia. Suomi on näillä alueilla kansainvälisesti vertaillen poikkeuksellisen vahva. Tässä keskustelupuheenvuorossa avaamme tätä keskustelua ja hahmottelemme keskeisiä muutosalueita.

Ansiotyö on yksi yhteiskunnan keskeisistä osa-alueista, joten työn tekemisen tapojen muuttuminen ja työsopimusmallin muuttaminen muuttaa yhteiskunnan toimintaa niin keskeisellä tavalla, että voidaan perustellusti puhua tarpeesta luoda uusi yhteiskuntasopimus. Ansiotyö on monimutkainen sosiaalinen ja yhteiskunnallinen instituutio. Yksilötasolla ansiotyö muokkaa identiteettejä ja laajemmalla tasolla koko yhteiskuntaa. Ansiotyö ja siihen kytkeytyvät instituutiot liittävät ihmiset toisiinsa, yhteiskuntaan ja vallitsevaan yhteiskuntasopimukseen. Lisäksi ansiotyö vaikuttaa siihen, kenen kanssa ja miten ihmiset käyttävät suurimman osan ajastaan. Yhteiskuntasopimuksella tarkoitamme tässä yhteydessä julkista, eettistä ja moraalista yhteiskuntafilosofista perustelua, jonka

mukaan yhteiskunnat rakentuvat ihmisten solmimalle sopimukselle. Sopimuksessa määritetään laajasti kansalaisten ja valtion oikeudet ja velvollisuudet (Rousseau, 2004; Rawls, 1971). Yhteiskuntasopimuksella viitataan ansiotyön yhteydessä työntekijöihin, työnantajiin ja heidän muodostamiensa yhteisöjen ja niitä valvovien instituutioiden sekä yhteiskunnan muiden jäsenten erilaisiin töitä, työttömyyttä ja työsuhteita koskeviin velvollisuuksiin ja odotuksiin. (Heiskanen, 2019; Sulkunen, 2006).

Ansiotyöhön vahvasti perustuvat yhteiskuntasopimukset ovat aina muuttuneet teollisten vallankumousten myötä. Muuttuvat teknologiat luovat tarpeen työn, sen organisoinnin ja erityisesti ansiotyöhön liittyvän osan uudelleen järjestelylle. Lisäksi erilaisten ansiotyötä säätelevien instituutioiden roolia yhteiskuntasopimuksessa tulisi miettiä uudelleen. Aiempien yhteiskuntasopimusten muuttamisen vaikutusten tarkasteleminen auttaa ymmärtämään työn tulevaisuutta. Nykyistä yhteiskuntasopimusta ja sen sisältämiä ansiotyöhön kytkeytyviä instituutioita tulisi arvioida uudelleen meneillään olevan neljännen teollisen vallankumouksen tuomien muutosten näkökulmasta.

Uuden yhteiskuntasopimuksen tulee vastata tutkijoiden globaaliin vaateeseen, että jäljelle jäävät työpaikat ovat laadukkaita ja työpaikkansa menettäneet henkilöt saavat jonkinlaisen mah-

dollisuuden kiinnittyä yhteiskuntasopimukseen esimerkiksi uusien tarvittavien taitojen kautta (Autor ym., 2019, 2020; Heiskanen, 2019). On myös aktiivisesti pohdittava, miten yhdessä ja yhtä aikaa kaikilla tasoilla yhteiskunta, organisaatiot, ja me yksilöt rakennamme uudenlaisia ansiotyöhön liittyviä instituutioita, määritelmiä ja yhteiskuntarakenteita, jotka mahdollistaisivat sosiaalisesti kestävästi tulevaisuuden työelämän mahdollisimman monille. Uudet teknologiat tarjoavat tähän mahdollisuuden.

Keskeiset kysymykset, joihin keskitymme puheenvuorossamme, ovat seuraavat: 1) Miten uudistamme ansiotyötä kehystäviä instituutioita, esimerkiksi minimipalkkaa, verotusta ja työttömyysturvaa, siten, että ne vastaavat jo muuttuneita työn tekemisen malleja niin, ettei lähtökohta enää ole yksi työ yhden työnantajan palveluksessa? 2) Miten kohdenamme julkiset investoinnit tukemaan asianmukaista koulutusta, sekä uudelleen koulutusta että täydennyskoulutusta, eri sektoreilla? 3) Miten julkinen sektori voisi luoda kannustimia, kuten verohelpotuksia ja muita vastavia, kaikille yksityisen sektorin organisaatioille, jotka lähtevät yhdessä julkisen sektorin kanssa rakentamaan sellaista uudenlaista yhteistyötä ja jaetulle vastuulle rakentuvaa työvoimapolitiikkaa, jonka yhteisenä päämääränä on sosiaalisesti kestävä ansiotyö sekä myönteinen muutoksen sykli?

Työpolitiikan käsite on harhaanjohtava silloin, kun poliittisin keinoin hallinnoidaan ja ohjataan työvoimaa, ei työtä. Kohdallisempi käsite on *työvoimapolitiikka*, jolla viittaamme totutusta poiketen (esim. Koistinen, 2014) ansio-työhön liittyviin yhteiskuntatason instituutioihin ja erilaisiin käytänteisiin, tapoihin järjestää, ohjata ja luoda työvoimaa. Tällä hetkellä sopimisen malli on etenkin työnantajien intressien takia siirtymässä kohti paikallista sopimista, jolloin sopijapuolia ovat työnantaja ja työntekijä. Työlainsäädäntö on Suomessa säännellyt työn tekemistä ja vähimmäisehtoja melko heikosti, sillä sääntely on keskittynyt työnantajajärjestöjen ja työntekijäjärjestöjen neuvottelemiin työehtosopimuksiin (Koistinen, 2014). Niiden keskiössä ovat edut, vähimmäistasot ja työntekijöiden suojaaminen, ja siinä ne ovat olleet tarpeellisia. Esitämme, että näiden vähimmäistasojen turvaamisen sijaan on aika siirtää painopiste sellaiseen sopimiseen ja suojaamiseen, jossa kaikkien osapuolien ja intressiryhmien yhteiseksi tavoitteeksi asetetaan sosiaalisesti kestävä työntekeminen ja teettäminen.

Laajoja yhteiskunnallisia, taloudellisia ja teknologisia muutoksia, jotka ovat vaikuttaneet suuresti myös palkkatyöhön, on kuvattu *teollisen vallankumouksen* käsitteellä. Tähän mennessä vallankumouksia on tunnistettu neljä. Ensimmäinen teollinen vallankumous alkoi vuonna 1784 höyrykoneen keksimisestä ja sen myötä rakennetuista kattavista rautatieverkostoista. Ensimmäinen teollinen kumous mullisti työn määritelmän ja tekevät, kun työtä eivät enää tehneet vain ihmiset työkaluineen vaan myös koneet. Toisen teollisen vallankumouksen alku sijoitetaan

1800-luvun loppupuolelle. Sen myötä sähkön ja edullisten fossiilisten polttoaineiden käyttö yleisty, massatuotanto käynnistyi ja ensimmäiset kokoonpanolinjat rakennettiin. Huomattiin myös, että työn organisointi mahdollisimman hyvin parantaa työtehoa enemmän kuin se, että ihmisiä vain kehoitetaan tekemään töitä kovemmin. Kolmannen teollisen vallankumouksen katsotaan alkaneen toisen maailmansodan jälkeen tietokoneiden ja automatisoidun tuotannon myötä. Asenteellinen siirtyminen analogisista digitaalisiin teknologioihin aiheutti siirtymän perinteisestä teollisuudesta tietotekniikkateollisuuteen. Se lisäsi automaatiota, keskinäisiä kytköksiä, viestinnän helpottumista ja liiketoiminnan lisääntyvää maailmanlaajuutumista. Tietotyöstä tuli uusi normaali, ja työn maailmasta maailmanlaajuisesti entistä yhtenäisempi. (Bower & Christensen, 1995; Bodrožić & Adler, 2017; Suzman, 2021.)

Tällä hetkellä elämme neljättä teollista vallankumousta. Tarastelemme neljännen teollisen vallankumouksen näkökulmasta, mitä sosiaalisesti kestävä työntekeminen tulevaisuuden luominen vaatisi suomalaiselta yhteiskunnalta ja yhteiskuntasopimukselta. Inspiraatiota muutoksen rakentamiseen voi hakea aiemmista teollisista vallankumouksista, sillä työn muutos on muuttanut aina myös yhteiskuntaa ja muutos on aina tuonut tullessaan myös hyviä asioita. Kestävyuden turvaamiseksi huomion tulisi tässä muutosprosessissa kiinnittyä jäljelle jäävien työpaikkojen laatuun ja ansiotyötä kehystäviin rakenteisiin, ei niinkään katoaviin työpaikkoihin. (Barley ym., 2017; Frey & Osborne, 2013; Autor ym., 2019.)

Neljännän teollisen vallankumouksen keskeiset muutolinjat

Käynnissä olevan neljännen teollisen vallankumouksen katsotaan tarkoittavan älykkäiden teknologioiden keksimistä, fyysisten, digitaalisten ja virtuaalisten elementtien sekoittumista sekä yhteyksien lisääntymistä niin tiedon kuin ihmistenkin välillä. Merkittävimmät teknologiset muutokset neljännen teollisen vallankumouksen taustalla ovat mobiili- ja virtuaalitekniikoiden, tekoälyn (AI) ja koneoppimisen, robotiikan, pilvilaskennan, esineiden internetin, 3D-tulostamisen, geenitekniikan ja kvanttilaskennan kehittyminen ja niiden yhteisvaikutukset. Teknologiat häivyttävät entisestään fyysisen ja digitaalisen maailman rajoja, mitä yleensä pidetäänkin neljännen teollisen vallankumouksen ominaispiirteinä. (Frey & Osborne, 2013; Lee, 2018; Autor ym., 2019.)

Työmarkkinoilla näkyy tällä hetkellä ainakin kahdenlaista polarisaatiota. Ensinnäkin jako tietotyön ja suorittavan työn välillä, joka tuli selkeästi esille koronapandemian aikana jakona etä- ja läsnätyöhön. Lisäksi asiantuntijatyön tekijät jakautuvat työntekijöihin, joilla on jotain työmarkkinoilla vaadittavaa erityisosaamista, ja niihin, joiden työ ulkoistetaan tai muutetaan tekoälyn tai muiden teknologioiden tehtäväksi. (Esim. Susskind, 2020.) Monet ihmisten tällä hetkellä tekemät työt hoidetaan tulevaisuudessa teknologian avulla, mikä lisää tehokkuutta ja auttaa tietotyöläisiä parantamaan tuottavuuttaan merkittävästi. Samalla ihmisten työaika vapautuu monimutkaisiin ja luoviin töihin. Koska teknologia kehittyy nopeasti, automaatio tulee todennäköisesti korvaamaan suoraviivaisia

tehtäviä kuten toistotyötä sisältäviä ruumiillisia töitä tai rutiinimaista aivotyötä vaativia tehtäviä, joissa on omaksuttava runsaasti tietoa (Jezard, 2018). Teknologinen kehitys todennäköisesti tekee joistain ammasteista tarpeettomia mutta luo myös uudenlaisia töitä ja ammatteja. (Gustavsson & Hallin, 2014; Lee ym., 2018.)

Teknologia mahdollistaa yhä useammat työt ajasta ja paikasta riippumatta. Töitä voi tehdä mobiililaitteilla, ja suurin osa digitaalisen tiedosta on tallennettu pilveen. Yhteistyökin onnistuu mobiili- ja etätövälineillä. (Cascio & Montealegre, 2016.) Globalisaatio on ollut käynnissä jo vuosikymmeniä. Viime vuosikymmeninä sitä on merkittävästi nopeuttanut digitalisaatio. Globalisaation seurauksena maailma on entistä verkostoituneempi, ja tietotyötä voidaan tehdä eri aikavyöhykkeiden välillä tiimeissä, joiden jäsenet eivät ole koskaan tavanneet kasvokkain. (Cascio & Montealegre, 2016, s. 359; Potosky & Lomax, 2014; Farr ym., 2014.) Koronaviruspandemian aikana ihmiset ja organisaatiot oppivat nopeasti tekemään töitä etänä ja virtuaalisesti, mikä kiihdytti jo ennen pandemiaa alkanutta työn muuttumista ajasta ja paikasta riippumattomaksi. Yhä useammat tekevät tietotyötä henkilökohtaisten tarpeidensa mukaisista paikoista, kuten kotoa, vapaa-ajan asunnolta, yhteisöllisistä työtiloista ja kahviloista. Jotkut yhdistävät työnteon lyhyeen tai pitkäkestoiseenkin matkailuun.

Työn polarisaation, globalisaation ja digitalisaation seurauksena ihmisten eriarvoisuus lisääntyy työmarkkinoilla (Kerr ym., 2020). Eriarvoistumisen taustalla on sukupuolen, iän ja etnisen taustan kaltaisten tekijöiden lisäksi myös kasvava osaamisvaje (esim. Susskind, 2020). Perinteiset väes-

töryhmien monimuotoisuudesta johtuvat erot ja osuamisesta johtuva eriarvoisuus voivat limittyä, jolloin epätasa-arvo on intersektionaalista. Teknologia ja koronaviruspandemian sekä Venäjän Ukrainassa aloittaman sodan aiheuttamat maailmanlaajuiset vaikeudet ovat lisänneet epätasa-arvoisuutta, ja tutkimusten mukaan nämä kaksi tekijää yhdessä ovat vaikuttaneet etenkin naisiin, vähemmistötaustaisiin, kouluttamattomiin ja nuoriin työntekijöihin. (Ferreira, 2021.)

Töiden katoamiseen ja siitä johtuvaan epätasa-arvoon liittyviä huolenaiheita ovat myös kysymykset merkityksestä ja identiteetistä – on yksi asia ratkaista rakennemuutosten aiheuttamat taloushuolet, mutta paljon vaikeampaa on säilyttää tunne merkityksellisyydestä ja identiteetistä, jos oma, pitkäaikainen ammatti on katoamassa. Sekä täydennyskoulutuksen että uudelleen koulutuksen tarve lisääntyy. Täydennyskoulutus viittaa ajantasaiseen osaamiseen, joita työntekijä hankkii sopeutuakseen ammattinsa muutoksiin. Uudelleen koulutuksessa työntekijä puolestaan hankkii kokonaan uusia taitoja siirtyäkseen eri ammattiin. Päätäjät ympäri maailmaa ovat vasta pohtimassa, keiden kannattaa hankkia täydennys- tai uudelleen koulutusta ja miten. Tutkimukset kuitenkin osoittavat, että hyvin kohdistettu ja kaukonäköinen panostus elämänmittaiseen oppimiseen ja taitojen omaksumiseen voivat parantaa useimpien työntekijöiden työllistymismahdollisuuksia. (Autor ym. 2019, 2020.)

Suurelta osin on jo siirrytty entistä epävarmempaan aikaan, jossa kytkeydytään globaaleihin virtoihin ja ollaan siksi haavoittuvia. Suezin kanavaan jumiutunut rahdialus tai palanut mikrosirutehdas

vaikuttaa työhön ja tuotantoon myös Suomessa. Lisäksi monet muutokset nopeutuvat, minkä koronapandemia osoitti, ja alati kiihtyvät ympäristökriisit nopeuttavat esimerkiksi juuri pandemioiden esiintymistiheyttä (Raworth, 2017). Kun espanjantaudin ja koronan välissä ehti kulua 100 vuotta, voi seuraava pandemia olla ovelta jo paljon nopeammin, mutta kukaan ei osaa arvioida sen tarkkaa ajankohtaa.

Työ muuttuu, muuttuvatko instituutiot?

Tekoäly, robotiikka ja muut neljännen teollisen vallankumouksen teknologiat herättävät usein pelkoa työpaikkojen nopeasta katoamisesta, mutta teknologiat itse asiassa kehittyvät hiljalleen ja eri tahtiin. Työ yhteiskunnallisena instituutiona muuttuu hitaasti, ja monia inhimillisiä taitoja ei osata ainkaan vielä automatisoida. Ihmisillä on paljon vaikutusvaltaa sekä teknologian kehitystä ja työn ehtoja koskevien että organisaatioiden sisäisten, teknologioiden soveltamista koskevien päätösten kautta. Olipa teknologian kehittymisellä myönteisiä tai kielteisiä seurauksia, muutosten lopullinen vaikutus riippuu ihmisen toiminnasta. (Autor ym., 2019, 2020.)

Vaikka teknologian kehitys on neljännen teollisen vallankumouksen myötä muuttanut työtä merkittävästi, muutokset eivät ole edenneet tasaisesti eivätkä kaikkeen työhön, eikä kaikki työ ole muuttunut samalla tavalla. Joidenkin tehtävien katoaminen ja uusien tehtävien syntyminen aiheuttavat kuitenkin muutoksia työn sisällöissä. Samoin työnteon ehdoissa on ennakoitavissa muutoksia. Pitkittäistarkastelu työnteon eh-

doista on osoittanut kokoaikaisen palkkatyömallin kestäneen hyvin aikaa, mutta tulevaisuuden muutos suunnasta kertoo monityösuhteisuus trendi sekä yrittäjyyden rakenteessa havaittu muutos. Nämä trendit vastaavat muun muassa niihin tilanteisiin, joissa automaatio aiheuttaa työttömyyden sijaan tai ohella alityöllisyyttä, mihin työntekijät pyrkivät vastaamaan yhdistelemällä eri ansainnan muotoja. (Koistinen, 2014.)

Asiantuntijoilla ei ole vielä yhteistä näkemystä siitä, millaiseksi työn tulevaisuus neljännen teollisen vallankumouksen myötä muodostuu – osittain siksi, ettei esimerkiksi tekoälyn ja robotiikan kaltaisten avainteknologioiden kehitystä voida ennustaa tarkasti. Todennäköisesti työ kuitenkin muovautuu merkittävästi erilaiseksi kuin kolmannen teollisen vallankumouksen aikana. Tarkastelemme kolmea keskeistä seikkaa, joiden muutoksen kanssa ja eteen tulisi työskennellä jo nyt. Ensinnäkin ansiotyötä kehystävät instituutiot on uudistettava vastaamaan jo muuttuneita työn rakenteita, jotta ne tunnistavat monimuotoisen työn ja sopeutuvat ansiotyön monimuotoisuuteen. Toiseksi julkiset investoinnit tulee kohdentaa tukemaan asianmukaista koulutusta kaikille. Kolmanneksi poliittisen johdon, julkisen sektorin sekä yksityisten organisaatioiden on ryhdyttävä yhdessä luomaan uudenlaista yhteistyötä ja jaetulle vastuulle rakentuvaa työvoimapolitiikkaa, jonka yhteisenä päämääränä on sosiaalisesti kestävä ansiotyö.

Ansiotyö ja instituutiot

Työlainsäädäntö ja muut yhteiskunnan työhön liittyvät instituutiot, kuten verotus, sosiaaliturva

ja kansainvälisen liikkuvuuden sääntely, ovat esimerkkejä instituutioista, joita tulisi muuttaa muutuvan työn rakenteiden mukaan. Lainsäädäntö muuttuu yleensä hitaammin kuin työmarkkinoiden dynamiikka, minkä vuoksi sen on vaikeaa mukautua työn nopeaan muuttumiseen. Useissa maissa työ-lainsäädännön taustalta löytyy kuitenkin edelleen elämänmittaisen työllistymisen ihanne – ajatus, että työtä tehdään jollekin työnantajaorganisaatiolle normaalityösuhteessa ja esihenkilön alaisuudessa. Tulevaisuudessa työmarkkinoista tulee entistäkin kompleksisempia ja heterogeenisempiä, ja niihin vaikuttavat monet työn tulevaisuutta muovaavat tekijät, kuten alustatalous, keikka-, osa-aika- ja vuokratyö, alihankinta sekä itsenäinen ammatinharjoittaminen työsuhteiden sijaan tai ohella. Työlainsäädäntö, verotus ja sosiaaliturvasäädökset sekä työn tutkimus ovatkin jääneet jälkeen työmarkkinoiden kehityksestä, eivätkä ne ole missään päin maailmaa ajan tasalla. (Autor ym., 2019.) Erityisesti tietotyön ammateissa tehtävä ansiotyö on kaikkialla yhä useammin hybridityötä, mikä haastaa päätöksentekijät ja instituutiot.

Nykyiset työtä ympäröivät instituutiot on suunniteltu tilanteeseen, jossa sekä työnantaja että työntekijä ovat maantieteellisesti samalla alueella tai ainakin samassa maassa. Tämä käytäntö on kuitenkin murenemassa. Fyysistä sijaintia koskevat rajoitteet ovat katoamassa, minkä seurauksena työntekijät tekevät koko- tai osa-aikaisesti etä- ja hybriditöitä eri paikoissa ja jopa eri maissa. Kansainväliseen liikkuvuuteen liittyvät säännökset eivät vielä täysin vastaa uusia työkäytäntöjä, joissa työntekijöiden liikkuvuus ei ole muuttamista muttei myöskään työmatkailua vaan joutain siltä väliltä. Maat, jotka pysty-

vät uudistamaan lainsäädäntöään ja työhön liittyviä instituutioitaan tulevaisuuden työn helpottamiseksi, pärjäävät todennäköisesti tulevaisuudessa paremmin.

Työnantajien ja työntekijöiden perinteisesti tiivis yhteys on purkautumassa sekä Suomessa että globaalisti. Työnantajan ja työntekijän välinen sopimus on aiemmin ottanut työsuhteen muodon, jossa sovitaan työaika ja sen hinta tunti-, viikko- tai kuukausiperusteisesti. Työsopimus on hiljalleen tekemässä tilaa monille erilaisille sopimukselle perustuville järjestelyille. Yhä useammat organisaatiot käyttävät vuokratyövoimaa, ulkoistavat toimintojaan ja käyttävät urakoitsijoita ja alihankkijoita. Pätevät työntekijät liikkuvat entistä enemmän työnantajien, fyysisten paikkojen ja jopa alojen välillä, ja he voivat tarjota palvelujaan samaan aikaan monelle organisaatiolle freelance-reina, yrittäjinä tai yksinyrittäjinä. On myös syntymässä uutta alustaliiketoimintaa, kun teknologian varaan rakennetut markkinapaikat tuovat eri ryhmiä yhteen ja helpottavat niiden kanssakäymistä ja vuorovaikutusta.

Muutos, joka tarvitaan, on työ-lainsäädännön ja kaikkien ansiotyötä säätelevien instituutioiden uudistaminen. Muun muassa minimipalkka, joka on nyt säännelty työehtosopimuksissa, pitää nähdäksemme määritellä työ-lainsäädännössä, sillä työehtosopimukseen pohjaava sääntely on vähitellen murtumassa. Vaikka Suomessa on perinteisesti nojattu voimakkaasti yleissitoviin työehtosopimukseen, on aloja, joilla ei ole neuvoteltu työehtosopimusta ja jotka näin jäävät kokonaan vaille minimipalkkaa (Koivunen, 2017). Ammattiyhdistykset ovat jyrkästi eri mieltä minimipalkan säätämisestä lainsäädännössä, sillä muutos heikentäisi nykyistä järjestelmää.

Verotusta sekä työ- ja elinekeino- palveluita tulisi myös tarkastella käynnissä olevan muutoksen valossa ja luoda uusia käytänteitä, jotka eivät vain tue ja kannusta organisaatioita panostamaan työntekijöihin ja heidän jatkuvaan oppimiseensa vaan myös kannustavat yksilöitä ottamaan vastuuta omasta oppimisestaan ja työelämänsä laadusta. Samaan aikaan työolainsäädännön tulisi suojata rajattoman tietotyön tekijöitä liialliselta työn tekemiseltä ja huolehdittava heidän hyvinvoinnistaan. Lisäksi tarvitaan perustulo turvaamaan prekariaatin toimeentulo ja monenlaiset jo olemassa olevat erilaiset siirtymät sekä välitilat työelämässä. Perustulolla tarkoitetaan henkilökohtaista, universaaliala ja vastikkeetonta sosiaaliturvaa, joka maksetaan kaikille, mutta tulojen kasvaessa verotetaan pois. Perustulon maksamista työttömille työnhakijoille kokeiltiin Suomessa kahden vuoden ajan vuosina 2017–2018. Kokeilun jälkeen poliittista yksimielisyyttä eri puolueiden välillä ei perustulosta ole löytynyt. (Perkiö, 2023.)

Työolainsäädännön vaikutus sosiaalisesti kestäväen työelämän luomisessa on merkittävä, mikä voidaan todeta vaikkapa suomalaisen työaikalainsäädännön vaikutusten pohjalta (joustava työaika vuodesta 1996). Oikein kohdennetuilla instituutioilla olisi mahdollista ohjata ja kannustaa organisaatioita muuttamaan toimintaansa kohti kestävämpää ja laadukkaampaa työelämää.

Koulutusvaatimus – työn laatu, tarvittavat osaamiset ja julkinen investointi

Työmarkkinoiden kahtiajako eli polarisoituminen viittaa korkeaa ja matalapalkkaisten työpaikkojen

määrän lisääntymiseen suhteessa keskipalkkaisiin työpaikkoihin, mikä kasvattaa ääripäiden välistä kuilua. Suoraviivaisten ja rutiinomaisten töiden katoaminen toimistoista ja tehtailta on vähentänyt etenkin palkka-asteikon keskivaiheiden työpaikkoja. (Mitrinen, 2013.) Teknologialähtöisillä aloilla uudet työpaikat edellyttävät yleensä korkeaa koulutustasoa ja ammattitaitoa ja siten korkeampaa palkkaa. Puute uusien taitojen osaajista nostaa tämäntyyppisten töiden palkkatasoa entisestään. Palkka-asteikon alapäässä tarvitaan yhä enemmän ammatillisen koulutuksen saaneita työntekijöitä palvelualojen, terveydenhuollon, kuljetusalan ja turvallisuusalan fyysisiin tehtäviin. Alustaliiketoimintamallien ja keikkatöiden lisääntyminen on niin ikään asettanut työntekijöitä moniin erilaisiin asemiin. Alustojen kautta ammattitaitoiset asiantuntijat voivat myydä palvelujaan entistä joustavammin ja laajemmin, jopa maailmanlaajuisesti, ja parantaa siten markkina-asemaansa. Toisaalta ammattitaidottomat työntekijät voivat joutua mahdollisesti epävarmaan, ennalta-arvaamattomaan tilanteeseen ja jäädä ilman työllisyysturvaa. Keikkatyö, nollatuntisopimukset eli sopimukset, joissa työntekijä suostuu tulemaan töihin tarvittaessa, sekä muut uudenlaiset työjärjestelyt voivat luoda tilanteen, jossa työntekijä pystyy elättämään itsensä, jos hän saa tehdä täydet työtunnit, mutta siitä ei ole mitään takeita, että työtunteja on tarjolla. Työn tulevaisuuteen liittyy uusia osaamisvaatimuksiin liittyviä riskejä, kuten osaamisvaje ja osaamisesta johtuva eriarvoisuus. Uusien työpaikkojen syntyminen joillain aloilla ja työpaikkojen katoaminen toisilta aloilta aiheuttaa työmarkkinoille kysynnän ja tarjonnan epätasapainon: edistynei-

den kognitiivisten ja teknisten taitojen kysyntä on lisääntynyt, kun taas jotkin muut taidot ovat vanhentuneet. Käsitettä osaamisvaje käytetään usein kuvaamaan tällaista ristiriitaa työnantajien etsimien taitojen ja työnhakijoiden todellisten taitojen välillä. Osaamisvaje haittaa työmarkkinoiden tehokasta toimintaa. Kun suoraviivaiset työvaiheet on automatisoitu, yhä suurempi osuus ihmisten työtehtävistä koostuu monimutkaisista ja vaativista tehtävistä. Siksi työntekijöillä on yleisesti oltava aiempaa enemmän taitoja ja osaamista. (Autor ym., 2019.)

Polarisoitumista lisää se, että suoraviivaiset työt ja ammatit ovat jo pitkään olleet katoamassa teollisuusmaiden työmarkkinoilta ainakin osittain. Rutiinotyöllä tarkoitetaan tässä sellaisia tuotanto- ja toimistotöitä, jotka sisältävät automatisoitavissa olevia tehtäviä. Lisäksi huomattava osa toimihenkilöiden työstä koostuu nykyään tiedonkäsittelystä, hahmontunnistuksesta tai tiedon luokittelemisesta. Ne ovat kaikki työvaiheita, jotka voidaan automatisoida tai hoitaa koneoppimisen tai tekoälyn avulla. Jotkin työt katoavat kokonaan ja jotkin voidaan automatisoida tai ulkoistaa osittain. (Autor ym., 2019.) On arvioitu, että automatisointi uhkaa yli 50 prosenttia maailman kaikista työpaikoista tulevien 20 vuoden aikana. Maailmanpankki on esimerkiksi ennustanut, että automatisointi voi hävittää kaksi kolmasosaa kehitysmaiden työpaikoista. Maailman talousfoorumi (WEF) ennustaa, että lähes 50 prosenttia yrityksistä olettaa automatisoinnin johtavan kokopäiväisen työvoiman vähenemiseen. McKinsey Global Institute puolestaan ennustaa, että vaikka alle viisi prosenttia kaikista ammatista voidaan automatisoida kokonaan, noin 60 prosenttia kaikista

ammateista koostuu ainakin osittain sellaisista työtehtävistä, jotka olisi mahdollista automatisoida. Arviot ovat olleet hyvin saman suuntaisia jo useiden vuosikymmenten ajan, mutta muutoksen toteutumisesta tai aikataulusta ei ole varmuutta.

Yhdessä rakennettu työvoimapolitiikka ja sosiaalisesti kestävä työ

Massachusetts Institute of Technology -korkeakoulun (MIT) tutkijat ennustavat, että uudet teknologiat tulevat vielä yllättämään meidät vaikutuksillaan. He myös toteavat yksiselitteisesti, että jos nämä osittain jo käytössä olevat uudet teknologiat otetaan käyttöön ansiotyötä nyt säätelevien instituutioiden tukemana, tulemme näkemään vain lisää polarisaatiota. Suurin osa työntekijöistä tulee menettämään mahdollisuuksiaan ja voitot kasautuvat pienelle, onnekaalle vähemmistölle. Vaikka suomalaisen työelämä on kovin erilainen kuin amerikkalainen ja siksi nämä vaikutukset näkyisivät ehkä maltillisempina, saattaa polarisaatio kasvaa meilläkin.

Uudet teknologiat luovat hyviä mahdollisuuksia rakentaa kestävä työelämä kaikille. Jotta näin tapahtuisi, pelkkään teknologian kehitykseen ja talouskasvun tavoitteluun keskittymisestä on luovuttava ja kiinnitettävä huomiota myös ansiotyötä ympäröivien instituutioiden muuttamiseen jo olemassaolevien käytäntöjen avulla. Uudet teknologiat tuovat valtavasti uusia mahdollisuuksia, mutta mahdollisuuksien kokonaisvaltainen hyödyntäminen vaatii sekä teknologisia että institutionaalisia innovaatioita. Pelkkään teknologian keskittyminen ei enää riitä.

MIT:n tutkijoilla on myös tarjota selkeät askelmerkit:

1. On investoitava työntekijöihin ja taitoihin, otettava käyttöön kaikki saatavilla oleva moderni pedagogia (alue, jossa Suomi on erittäin vahva verrattuna Yhdysvaltoihin) ja koulutukseen tarkoitettut teknologiset sovellukset.

2. On luotava uusia instituutioita, jotka tukevat aiempaa paremmin tulevaisuuden töitä.

3. On kohennettava olemassa olevia työpaikkoja, työlainsäädäntöä, tulevaisuuden toimenkuvia sekä töitä, joihin työntekijöitä koulutetaan.

On myös muistettava, että samaan tapaan kuin suurinta osaa tämän päivän töistä ei oltu keksitty sata vuotta sitten, myös suurin osa tämän vuosisadan töistä on vielä keksimättä. Nykyhetken suurin haaste ja mahdollisuus on työn tulevaisuuden rakentaminen. (Autor ym., 2020.)

Lopuksi

Työelämän rakenteet ja työtä kehystävät instituutiot ovat meidän luomiamme, joten ne voidaan myös luoda uudelleen ja niitä voidaan muokata tarpeen mukaan. Työhön liittyvien instituutioiden muuttaminen ei välttämättä ole helppoa, sillä työmarkkinoita sääteleviin instituutioihin sisältyy aina poliittisia jännitteitä.

Työn uudelleen määrittely ja työelämää säätelevien instituutioiden uudelleen määrittely ja ajantasaistaminen mahdollistaisi kuitenkin nykyisen kaltaisen yhteiskuntasopimuksen jatkumisen. Perustulo on jo tulossa oleva uusi instituutio, mutta se luo lopulta vain pelkän pohjan. Keskeinen kysymys on, mistä rakennetaan identiteetti ja merkitys prekaareille työntekijöille ja työnsä menettäville, kouluttamattomille henkilöille.

Jotta pystymme vastaamaan tähän ja moneen muuhun edessä olevaan kysymykseen, meidän täytyy jatkaa innovaatioita sekä työmarkkinoita ympäröivien yhteiskunnallisten instituutioiden että uusia työpaikkoja luovien teknologioiden ja uusien teollisuuden alojen osalta. Pohjoismailla ja Suomella on monia muita yhteiskuntia paremmat mahdollisuudet, taidot, resurssit ja innovatiivinen kapasiteetti kysymysten ratkaisemiseen.

Teknologiavetoinen muutosprosessi jatkuu edelleen. Jos haluamme, että se tapahtuu kestävästi ja luo uusia mahdollisuuksia, prosessi vaatii muuhunkin kuin teknologioihin keskittymistä. Muutosta täytyy aktiivisesti tehdä yhteiskunnan, organisaatioiden ja yksilöiden tasoilla – pyrkimyksenä ”hyvän sykli”. Yhteiskunnan instituutiot luovat insentiivit. Työpaikat sekä organisaatiot luovat kestävästä työelämästä ja antavat yksilöille tilaa oppia ja kehittyä. Yksilö taas voimaantuu ottamaan vastuuta omasta osaamisestaan. Kaiken tämän toteutuminen vaatii kollektiivista analyysiä ja uudelleen ajattelua, emmekä edes vielä tiedä, mitä kaikkea muutos voi tarkoittaa. Uudet teknologiat tuettuna uudistetuilla ja innovatiivisilla työelämäinstituutioilla ovat kuitenkin hieno mahdollisuus luoda kaikille kestävämpää työelämää. ■

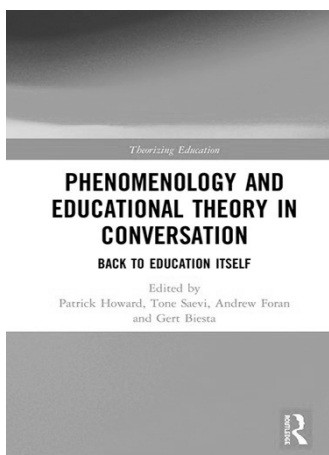
Lähteet

- AUTOR, D., MINDELL, D. & REYNOLDS, E. (2019). *The work of the future: shaping technology and institutions*. The MIT Task Force on the Work of the Future. <https://workofthefuture.mit.edu/research-post/the-work-of-the-future-shaping-technology-and-institutions/>
- AUTOR, D., MINDELL, D. & REYNOLDS, E. (2020). *The work of the future: building better jobs in an age of intelligent machines*. The MIT Task

- Force on the Work of the Future. <https://workofthefuture.mit.edu/research-post/the-work-of-the-future-building-better-jobs-in-an-age-of-intelligent-machines/>
- BARLEY, S. R., BECHKY, B. A. & MILLIKEN, F. J. (2017). From the editor: the changing nature of work: Careers, identities, and work lives in the 21st century. *Academy of Management Discoveries*, 3(2), 111–115. <https://doi.org/10.5465/amd.2017.0034>
- BODROŽIĆ, Z. & ADLER, P. S. (2017). The evolution of management models: a neo-Schumpeterian theory. *Administrative Science Quarterly*, 63(1), 85–129. <https://doi.org/10.1177/0001839217704811>
- BOWER, J. L., & CHRISTENSEN, C. M. (1995). Disruptive technologies: catching the wave. *Harvard Business Review*, 73(1), 43–53.
- CASCIO, W. F. & MONTEALEGRE, R. (2016). How technology is changing work and organizations. *Annual Review of Organizational Psychology and Organizational Behavior*, 3, 349–375. <https://doi.org/10.1146/annurev-orgpsych-041015-062352>
- FARR, J. L., FAIRCHILD, J. & CASSIDY, S. E. (2014). Technology and performance appraisal. Teoksessa Coovet Michael & Lori Foster Thompson (toim.), *The Psychology of Workplace Technology* (s. 101–122). Routledge.
- FERREIRA, F. H. G. (2021). *Inequality in the time of Covid-19*. International Monetary Fund.
- FREY, C. B. & OSBORNE, M. A. (2013). *The future of employment*. Oxford University.
- GUSTAVSSON, T. K. & HALLIN, A. (2014). Rethinking dichotomization: a critical perspective on the use of “hard” and “soft” in project management research. *International Journal of Project Management*, 32(4), 568–577. <https://doi.org/10.1016/j.ijproman.2013.10.009>
- HEISKANEN, T. (2019) Lopuksi: tutkimustieto työelämän käytännöiksi. Teoksessa Tuula Heiskanen, Sirpa Syvänen & Tapio Rissanen (toim.), *Mihin työelämä on menossa? Tutkimuksen näkökulmia* (s. 363–376). Tampere University Press.
- JEZARD, A. (1.6.2018). *The 3 key skill sets for the workers of 2030*. World Economic Forum. <https://www.weforum.org/agenda/2018/06/the-3-skill-sets-workers-need-to-develop-between-now-and-2030/>
- KERR, S., MACZULSKIJ, T. & MALIRANTA, M. (2020). Within and between firm trends in job polarization: the roles of globalization and technology. *Journal of Economic Geography*, 20(4), 1003–1039. <https://doi.org/10.1093/jeg/lbz028>
- KOISTINEN, P. (2014). *Työ, työvoima ja politiikka*. Vastapaino.
- KOIVUNEN, T. (2017). Uuden työn piirteet ja tekemisen ehdot yksityisellä liikuntapalvelualalla. *Työpoliittinen aikakauskirja*, 60(3), 57–64.
- LEE, M., YUN, J. J., PYKA, A., WON, D., KODAMA, F., SCHIUMA, G., PARK, H., JEON, J., PARK, K., JUNG, K., YAN, M.-R., LEE, S. & ZHAO, X. (2018). How to respond to the fourth industrial revolution, or the second information technology revolution? Dynamic new combinations between technology, market, and society through open innovation. *Journal of Open Innovation: Technology, Market and Complexity*, 4(3), 21. <https://doi.org/10.3390/joitmc4030021>
- MITRUNEN, M. (2013). *Työmarkkinoiden polarisaatio suomessa* (Muistiot 33). Valtion taloudellinen tutkimuskeskus VATT.
- PERKIÖ, J. (2023). Työhön kannustamisesta kestävyysmurrokseen: mitä perustulokokeilu kertoo sosiaaliturvan mahdollisuuksista? Teoksessa Teppo Eskelinen, Eeva Jokinen & Lilli Aini Rokkonen (toim.), *Tehostamisyhteiskunnan jäljet* (s. 185–213). SoPhi.
- POTOSKY, D. JA LOMAX, M. W. (2014). Leadership and technology: a love-hate relationship. Teoksessa M.D. Coovet & L. F. Thompson (toim.), *The psychology of workplace technology* (s. 142–170). Routledge.
- RAWLS, J. (1971). *A theory of justice*. The Belknap Press of Harvard University Press.
- RAWORTH, K. (2017). *Doughnut economics. Seven ways to think like a 21st-century economist*. Random House.
- ROUSSEAU, J.-J. (2004). *The social contract* (M. Cranston, käänt.). Penguin Books.
- SULKUNEN, P. (2006). Projektityhteiskunta ja uusi yhteiskuntasopimus. Teoksessa K. Rantala & P. Sulkunen (toim.), *Projektityhteiskunnan kääntöpuolia* (s. 17–38). Gaudeamus.
- SUSSKIND, D. (2020). *A world without work: technology, automation and how we should respond*. Penguin Books Limited.
- SUZMAN, J. (2021). *Work: a deep history from stone age to the age of robots*. Penguin Publishing Group.

Kasvatuksen ydintehtävä ja uusliberalistinen koulutuskeskustelu

Lili-Ann Wolff

Howard, Patrick, Saevi, Tone, Foran, Andrew & Biesta, Gert. (2020). *Phenomenology and educational theory in conversation. Back to education itself*. Routledge. 284 sivua.

Tässä kirja-arviossa arvioin *Phenomenology and educational theory in conversation. Back to education itself* (2020) -nimistä antologiaa, jossa kriittisesti keskustellaan tämän päivän koulutuspolitiikasta ja joka pyrkii haastamaan lukijoita miettimään koulutuksen syvempää tehtävää. Kirjalla on neljä toimittajaa, Patrick Howard, Tone Saevi, Andrew Foran ja Gert Biesta. He ovat asiantuntijoita kasvatustieteen eri aloilla, ja suurin osa teoksen muista 18 kirjoittajasta on myös kasvatustieteilijöitä. Kirjoittajat tulevat eri Euroopan maista, Kanadasta, Australiasta, Uudesta-Seelannista ja Etelä-Amerikasta. Kirjassa on neljä osaa: ensimmäinen osa käsittelee koulutuksen ilmiön uudelleenajattelua,

toinen osa tutkii, miltä koulutuksen ongelma näyttää lasten näkökulmasta, kolmas osa taas tarkastelee koulutuksen ilmiötä eksistentiaalinen eli eletyn ajan, kehon, paikan ja suhteiden avulla ja neljäs osa pohtii, mitä koulutetuna oleminen merkitsee.

Kirjan 19 luvuissa kirjoittajat tarkastelevat tämän päivän koulutusta filosofian näkökulmasta ja ovat erityisesti kriittisiä uusliberaalia koulutuspolitiikkaa kohtaan, joka heidän mukaansa palvelee taloudellisia intressejä niin, että niistä on tullut dogmaattisia. Heidän mielestään koulutuksen diskurssissa esimerkiksi mitattavuus, hyperindividualismi, kilpailu ja instrumentaalisuus otetaan yhä enemmän itsestäänselvyyksinä kasvatuksessa. Tämän sijaan kirjoittajat haluavat korostaa kasvatusta eksistentiaalisena projektina ja esittelevät erilaisia vaihtoehtoja kasvatustieteen avulla. He ovat erityisesti kiinnostuneita fenomenologiasta ja haluavat herättää koulutuspoliittista keskustelua sen teoreettisista suunnista – myös kasvatuksen tutkimuksen ja käytännön kentillä. Kirjoittajien mukaan arvokasta olisi myös pohdita, mitä kasvatuksen käytännön kannalta tarkoittaa itse asioihin palaaminen (”go back to the things themselves”, kuten Edmund Husserl sanoi). Kirjan kiinnostuksen kohde on siis kasvatuksen ytimessä, ja se pyrkii selvittämään, mitä ihmisenä kasvaminen oikein tarkoittaa ja voisi tarkoittaa. Kirjassa etsitään uutta koulutuskieltä, jossa

oppilaiden ja opiskelijoiden oma intressi on tärkeämpi kuin abstraktinen tekninen intressi. Tämän kirjan mukaan uusi koulutuskieli on kieli, jossa moraalikysymykset ja toisista välittäminen ovat koulutuksen tärkein päämäärä.

Peter Roberts väittää, että mitaamisesta on tullut sisäinen tarve eikä se ole vain ulkoinen vaikutus. Koulutuksen työkentällä uskotaan helposti, että mitaaminen on ainoastaan hyvää eikä huomata, että se myös aiheuttaa stressiä ja muokkaa itse pedagogiikkaa. Kirjan alussa Gert Biesta korostaa, ettei kasvatuksessa ole pelkästään kysymys oppimisesta vaan myös opettamisesta. Vaikka oppimisesta on tullut keskeinen käsite koulutusdiskurssissa, kysytään harvoin, mitä oppiminen on ja mitä varten se on. Biesta (2020, s. 11) huomauttaakin: ”opettaminen on muutakin kuin oppimista, samoin kuin koulutus on muutakin kuin oppimista – *elämässä* on muuta kuin oppimista”. Näillä sanoilla hän haluaa tuoda opettamisen takaisin koulutuskeskusteluun, ja opettamiskäsitteellä hän tarkoittaa myös muuta opettamista kuin ainoastaan sitä, joka tapahtuu opettajan kautta. Biesta toki ymmärtää, että vahva keskittyminen oppimiseen on syntynyt reaktiona ja vastakohtaksi vanhanaikaiselle autoritaariselle opettamiselle, mutta samalla hän on huolissaan siitä, että opettaja ei enää ole opettaja vaan hänestä on tullut valmentaja (coach), kanssaopiskelija tai ystävää. Samaan aikaan opiskelijoista

on tullut asiakkaita, ja koulutusorganisaatioiden tehtävä on palvella heitä ja tarjota, mitä he pyytävät. Biestan mukaan olisi kuitenkin tärkeämpi tarjota heille sitä, mitä he eivät pysty pyytämään, sillä opiskelijat eivät edes välttämättä tiedä tätä kaipaavansa.

Scott Websterin mukaan opettajien täytyy tunnistaa hegemoniset ideologiat, joiden ehdoilla uusliberaaliset instituutiot toimivat. Webster kysyy, edistävätkö käsitteet kuten toimikausi, arvovalta ja ylennys todella sosiaalista oikeudenmukaisuutta ja demokratiaa. Vastauksen löytäminen saattaa vaatia itsetutkiskelua. Opettamisen tehtävä olisi auttaa sekä opettajia että opiskelijoita ylittämään olemassa olevat rajansa. Ihminen, joka arvostaa oikeudenmukaisuutta, demokratiaa ja kasvatusta, myös toimii tavalla, joka edistää sosiaalista hyvää, ja antaa muille mahdollisuutta kasvaa. Tämä vaatii opettajaa itsekin olemaan valmis kasvamaan.

Kokonaisuutena kirja tuo esille aiheita, jotka kirjoittajien mielestä jäävät uusliberalismin varjoon, kuten eksistentiaalisia kysymyksiä ja moraaliin liittyviä huolenaiheita. Joris Vlieghe ja Piotr Zamojski pohtivat filosofi Hannah Arendtin tapaan sitä, mikä koulutuksen ydinrooli mahtaa olla. Yleensä koulutukselle on annettu tietty tehtävä ja päämäärä, kuten demokratian, kestävän kehityksen tai sosiaalisen oikeudenmukaisuuden edistäminen. Koulutuksen on myös katsottu olevan keino saavuttaa taloudellisia päämääriä ja palvella työmarkkinoita. Tällaiset päämäärät tulevat kasvatuksen ulkopuolelta ja ovat mitattavia. Kuten kirjassa sanotaan, tämä on vastaan sivistysajatusta, jonka mukaan kasvatuksen päämäärä syntyy sisäisenä prosessina. Opiskelija kohtaa maailmaa ja haluaa

kasvaa ja kehittyä omasta tahdostaan ja näin tulla osalliseksi yhteiskuntaan. Peter Robertsinkin mukaan jatkuva mittaaminen ja numeroiden antaminen voivat päinvastoin kasvaa itseään palveleviksi tavoitteiksi, joissa yksilö kokonaan unohtetaan.

Vaikka *Phenomenology and educational theory in conversation* -kirja on filosofinen, sen teoreettikkokirjoittajat haluavat tarjota sekä opettajien että opiskelijoiden suoraan arkeen liittyviä oivalluksia vaihtoehtona uusliberaalisen diskurssin objektiiviselle ja instrumentalistiselle kielelle. Siksi kirjassa ei pelkästään puhuta kognitiivisesta oppimisesta vaan myös kehollisuudesta, yhteisöllisyydestä, tunteista ja jopa rakkaudesta. Muutamassa luvussa keskustellaan myös ajan ja aikataulujen sekä tilan merkityksistä koulutuksessa. Kun asetetaan ihmisen oma kasvu keskeiseksi koulutusdiskurssissa, lähiympäristön asema korostuu. Samalla painottuvat myös globaalit yhteydet. Stein M. Wivestadin mukaan koulutuksen päämääränä ei voi olla tuottaa taloudellisesti arvokkaita tuotteita vaan päämääränä on oltava yhteinen hyvä elämä. Tällainen koulutus vaatii opettajilta nöyryyttä. Heidän tehtävänsä on saattaa nuoria riippuvaisuuden tilasta vastuullisiksi yksilöiksi. Se tapahtuu yhteistyössä, jossa oikeudenmukaisuus ja rauha ovat etusijalla ja jossa ollaan tietoisia siitä, että kukaan ei koskaan voi tulla täydelliseksi. Alan Bainbridgen mukaan tämä vaatii nöyryyttä myös johtajilta:

Yritykset käyttää uusliberaalia teknologiaa koulutuksen johtamiseen ja hallitsemiseen ovat sellaisen henkilön toimia, joka kaivaa omaa hautaansa, sillä [nämä toimet] vain tuhoavat sen, mitä ne väittävät tukevansa. Tämä on fetissin voima,

kieltäytymisen ja kapitalistin taikatemppu. (Bainbridge, 2020, s. 225.)

Lopuksi voin todeta, että vaikka *Phenomenology and educational theory in conversation* -kirjassa kappaleet ovat usein kovin erilaiset, kirkas punainen lanka kulkee läpi kirjan. Kirja sopii erinomaisesti herättämään keskustelua tämän päivän koulutuksesta sekä sen roolista nykypäivän ja tulevaisuuden yhteiskunnassa. Vaikka näkökulma kirjassa on lähinnä länsimainen, sen aihe on mitä ajankohtaisinta nykypäivän koulutuspoliittisessa keskustelussa, ja se voi inspiroida moniin keskusteluihin ja oivalluksiin akateemisessa kontekstissa. Kirja pystyy taatusti herättämään mielenkiitaisia pohdintoja sekä koulutuksen ja kasvatuksen poliittisissa piireissä, kasvatustieteen tutkijoiden kesken sekä käytännön kasvattajien ja kasvatustieteen opiskelijoiden parissa.

Välineitä tiedon määrittelyn ja oikeuttamisen ongelmiin

Jouni Huhtanen

Lammenranta, Markus. (2022). *Johdatus tietoon*. Gaudeamus. 318 sivua.

Pitkän uran Helsingin yliopiston tutkijana tehneen teoreettisen filosofian dosentin Markus Lammenrannan *Johdatus tietoon* (2022) tarttuu epistemologian klassisiin kysymyksiin. Teos käsittelee pääasiassa alan perinteisiä ongelmia aloittaen tiedon perusmääritelmistä ja edeten tämän jälkeen tiedon saavuttamisen, oikeuttamisen ja normatiivisuuden kysymyksiin saakka. Keskeiset ongelmat koskevat hyväksyttävän tiedon luonnetta sekä uskomusten oikeuttamisen ja järkevyyden ehtoja.

Koska oikeutus ja järveys ovat normatiivisia käsitteitä, tietoppia pidetään yleisesti normatiivisena tutkimusalana. Näin tekee myös Lammenranta. Teos ei tutki sitä, mitä uskomme (tai tiedämme), vaan sitä, mitä meidän tulisi

uskkoa. Tähän liittyen on syytä lisätä, että Lammenrannan tutkimuksen perustavana lähtökohtana on pyrkimys tarkastella ainoastaan niin sanotun propositionaalisen tiedon perimmäistä luonnetta. Propositionaalilla tiedolla ymmärretään nimensä mukaisesti propositioneihin kohdistuvaa tietoa eli sellaista tiedon lajia, jonka perustana ovat selväräjaiset todet tai epätodet väitelauset. Tämän lisäksi tieto voi kohdistua suoraan johonkin objektiin, kuten henkilöön tai paikkaan, tai taitoon ja osaamiseen, mutta näitä tiedon lajeja ei Lammenrannan teoksessa kuitenkaan käsitellä.

Niin ikään työssä ei pohdita niin sanottuja totuusteorioita kovin laajasti muuten kuin osana tiedon oikeuttamisen periaatteita. Lammenranta painottaa totuuden eri asteita ja pohtii monia tiedon ja epäilyn välisiä kysymyksiä – erityisen valaiseva tässä suhteessa on muun muassa Jumalan olemassaolon luonnetta painottavien teististen, ateististen ja agnostisten käsitysten tarkastelu. *Johdatus tietoon* ei kuitenkaan ole laaja tieteenfilosofinen tai menetelmällinen tutkimus, vaan sen tavoite on huomattavan paljon maltillisempi. Teoksen perimmäisenä tavoitteena on tarjota lukijalle helppo ja selkeä tietopaketti tietoteorian klassisista ongelmista unohtamatta alan viimeaikaisia keskusteluja.

Tässäkin on tehtävää riittävästi suhteellisen suppean johdanto-teen tarpeisiin. Teoksen etuna on se, että se tarjoaa moniin ai-

kaisempiin tutkimuksiin verraten hienojakoisemman asteikon tieteellisten uskomusten analysoimiseksi. Nykyaikaisessa tieteellisessä ja yhteiskunnallisessa keskustelussa erilaiset arvot ja arvostukset törmäävät toisiinsa, mutta näiden perusta ei ole aina mustavalkoisissa joko-tai-asetelmissä. Kaikkia uskomuksia ei voi suoralta kädeltä hylätä tai hyväksyä niiden ilmeisen totuudellisuuden perusteella. Esimerkiksi uskomus ilmaston lämpenemisestä ja väitelauseen $2+2=4$ totuudellisuudesta vaativat erilaisista suhtautumista asian perusteisiin. Kumpikin väite täyttää totuudellisuuden vaatimuksen (ensin mainittu empiirisen tutkimuksen nojalla, jälkimmäinen muotonsa perusteella *a priori*), mutta monen mielestä vastaanottaja voi olla jälkimmäisestä vakuuttuneempi kuin ensin mainitusta.

Vastaus Agrippan ongelmaan

Lammenrannan uutta teosta voi verrata hänen aikaisempaan epistemologiasta laatimaansa teoksen *Tietoteoria* (1993). Teosten keskeinen ero on siinä, että aikaisemman alkupuoli sisältää huomattavan laajan selostuksen skeptismin historiasta. Vastaavanlaista ei sisälly nyt julkaistuun teokseen, mutta teokset sisältävät muuten huomattavan samankaltaisia ja lähinnä Immanuel Kantin, David Humen ja René Descartesin ajattelusta lähteviä epistemologisia painotuksia. Kummankin teoksen pääpaino on

tiedon määrittelyn ja oikeuttamisen historiallisissa esimerkeissä.

Lähtökohtaisesti suhteellisen selvän eron teosten välille muodostaa kuitenkin se, että *Johdatus tieto-oppiin* sisältää Agrippan ongelman kutsutun oikeuttamisen periaatteen ja huomattavan laajan selostuksen sen korjaamisesta. Kyseinen ongelma nojaa kolmeen virheargumenttiin, joiden avulla on perinteisesti pyritty oikeuttamaan uskomuksia. Ensimmäinen näistä on äärettömyyksiin jatkuva päättelyketju (infinittismi), joka pyrkii oikeuttamaan väitteen tarjoamalla kullekin sen selitykselle aina uuden selityksen siten, että lopputuloksena on päättämätön argumenttien ketju. Toisen ongelman muodostaa kehäpäättelmä (kehäinen koherentismi), jossa kaksi laadullisesti samanarvoista väittämää oikeuttavat toistensa olemassaolon. Kolmatta ongelmaa edustaa tilanne, jossa perusteiden ketju päättyy ei-oikeutettuun uskemukseen (wittgensteinilainen kontekstualismi).

Yksi tapa ratkaista nämä ongelmat on perustaa oikeuttaminen sellaisiin fundamentaaliuskomuksiin, joiden olemassaolo ei vaadi perusteekseen muita uskomuksia. Fundamentalismia puolustetaan tyyppillisesti sillä, että se tarjoaa ainoan uskottavan ei-skeptisen vastauksen Agrippan ongelmaan. Koska ääretön, kehämäinen ja epäoikeutettu uskomukseen nojaava perusteiden ketju eivät pysty oikeuttamaan uskomuksia, täytyy olla peruskokemuksia, joihin perusteiden ketju päättyy. Lammenranta erottaa fundamentalismista kaksi alamuotoa, joista ensimmäisen muodostaa infallibilismi eli radikaali fundamentalismi. Tätä kantaa on edustanut puhtaimmillaan Descartes, jonka mukaan ajattelevan subjektin olemassaoloa ja ajattelukykyä ei ole

mahdollista epäillä. Väite perustuu uskemukseen, jonka mukaan kyseiset peruskokemukset ovat erehtymättömiä ja siten perusteltuja kaiken tiedollisen oikeuttamisen lähtökohtana.

Toinen fundamentalismin alamuoto on fallibilismi eli maltillinen fundamentalismi. Kyseisen kannan mukaan peruskokemusten ei tarvitse olla erehtymättömiä: ne eivät siis takaa omaa totuuttaan ja voivat näin olla epätosia. Radikaalin fundamentalismin ongelma on siinä, että sen täytyy rajoittaa kontingentteja propositioneja, jotka ovat satunnaisesti esiin nousevia mahdollisuuksia, koskevat peruskokemukset aistikokemuksia koskeviksi uskomuksiksi, koska vain tällaiset uskomukset näyttäisivät voivan olla erehtymättömiä. Maltillisella fundamentalismilla on se etu puolellaan, ettei sen tarvitse rajoittaa peruskokemuksia koskemaan subjektin omia mentaalisia tiloja. Koska se ei vaadi peruskokemukselta erehtymättömyyttä, peruskokemuksiksi voidaan hyväksyä normaalit havaintokokemukset, jotka koskevat ulkomaailman olioita ja tapahtumia. Koska meillä on ulkomaailmaa koskevia peruskokemuksia, emme tarvitse ongelmallista päättelyä mielestä ulkomaailmaan.

Fundamentalismin lisäksi toisen perustavanlaatuisen ratkaisun oikeuttamisen ongelmaan tarjoaa koherentismi eli koherenssiteoria. Opin mukaan ei ole olemassa mitään etuoikeutettua peruskokemusten joukkoa, joka toimisi perustana muiden uskomusten oikeuttamiselle, vaan kaikilla oikeutetuilla uskomuksilla on samanlainen oikeutuksellinen asema. Kaikkien uskomusten oikeutus riippuu tällöin kokonaisuudessaan henkilön uskomusjärjestelmästä. Uskomus on toisin sanoen oikeutettu, jos ja vain jos

se on koherentti suhteessa muihin uskomuksiin. Tämä oikeuttaminen ei ole kuitenkaan kehämäistä, sillä oikeutus ei siirry kehässä uskemuksesta toiselle, vaan järjestelmän sisäinen koherenssi oikeuttaa siihen kuuluvat uskomukset itsessään.

Miten uskomuksemme syntyvät?

Edellä esitetyt tekijät ovat merkittäviä pohdittaessa yksittäisten propositionien asemaa tiedon muodostuksen prosessissa, mutta kyseisten päättelymallien lisäksi tutkimus tarttuu hieman laajempaan teoreettisiin perusteisiin määritellessään tiedon perimmäistä luonnetta. Lähtökohtaisesti tärkeän osakokonaisuuden tässä suhteessa muodostaa naturalistisen tieto-opin nimellä tunnettu oppirakennelma, joka pitää todellisuutta luonnonkaltaisena kokonaisuutena. Tällöin kaikki olemassa oleva on osa luontoa eikä luonnon ulkopuolella ole mitään, ei esimerkiksi Jumalaa, sielua tai abstrakteja olioita, kuten lukuja tai Platonin ideoita. Tästä seuraa, että erilaisten filosofisesti kiinnostavien ilmiöiden, kuten tiedon, intentionaalisuuden, tietoisuuden ja arvojen, täytyy olla osa luontoa sikäli kuin ne ylipäätään ovat olemassa.

Naturalismin mukaan edellä mainitut tiedon, intentionaalisuuden, tietoisuuden ja arvojen kaltaiset tekijät tulee pystyä analysoimaan ja selittämään viittaamalla luonnollisiin olioihin, ominaisuuksiin ja tosiasioihin eli sellaisiin seikkoihin, joita esiintyy luonnossa ja joita luonnontiede tutkii. Tiedon ja oikeuttamisen käsitteillä ei ole tässä ajattelutavassa juuri minkäänlaista asemaa, vaan niiden sijaan huomio tulee kiinnittää pelkästään siihen, miten uskomuksemme syntyvät. Tätä yhdysvalta-

laisen Willard Van Orman Quinen (1908–2000) vaatimusta on pidetty yleisesti turhan jyrkkänä. Siinä missä perinteinen tieto-oppi tutkii sitä, miten aistikokemus voi oikeuttaa uskomuksemme maailmasta, Quinen naturalistinen tieto-oppi tutkii sitä, miten kokemus tai pikemminkin aistiärsytys aiheuttaa uskomuksemme ulkomaailmasta.

Ongelman ratkaisemiseksi on tarjottu maltillisempaa naturalistista tieto-oppia, jonka tavoitteena on ollut säilyttää tieto ja mahdollisesti oikeuttaminen keskeisenä tutkimuksen kohteena, mutta pyrkiä samalla analysoimaan ja selittämään ne naturalistisesti. Perinteisesti tämä tiedon ja oikeuttamisen luonnollisia ehtoja ja niiden täytymistä tarkasteleva linja on pyrkinyt yhdistämään luonnontieteellisen ja tieto-opillisen lähestymistavan toisiinsa. Tunnetuin kyseisen maltillisen linjan edustaja on yhdysvaltalainen Alvin Goldman (s. 1938), jonka mukaan tieto ja oikeutus eivät riipu hallussamme olevasta todistusaineistoista vaan siitä, miten uskomuksemme ovat syntyneet ja miten ne yhdistyvät todellisuuteen. Tätä tutkiessaan tieto-oppi tarvitsee empiirisen tutkimuksen ja erityisesti kognitiivisen psykologian ja kognitiotieteen apua.

Oikeuttamisen perusteet

Edellä esitetyt teoriat nojaavat ajatukseen, jonka mukaan tiedon luotettavuus muodostaa välttämättömän ehdon oikeuttamiselle. Jos luotettavuus ei ole välttämätön tai riittävä ehto, voidaan huomiota suunnata oikeuttamisen sisäisiin ja ulkoisiin perusteisiin. Ensin mainittuja on kutsuttu internalistisiksi, ja niiden lähtökohdana on pyrkimys oikeuttaa uskomus uskojan

sisäisillä tekijöillä. Näillä ymmärretään seikkoja, joista havaitsija on tai pystyy olemaan tietoinen ja joihin hänellä on reflektiivinen pääsy. Teorian kannattajien on luonteavaa ajatella, että oikeutus vaatii evidenssiä tai hyviä tiedollisia perusteita. Evidenssi ja tiedolliset perusteet ovat jotain, joka puhuu uskomuksen totuuden tai epätotuuden puolesta. Jotta evidenssi oikeuttaisi uskomuksen, sen pitäisi olla jollain tavalla uskojan saatavilla tai hallussa.

Tälle saatavuudelle on perinteisesti tarjottu kolmenlaista ratkaisua: kartesiolainen radikaali fundamentalismi, fenomenaalinen konservatismi ja koherentismi. Ensin mainitussa ajattelutavassa evidenssi muodostuu havaitsijan omia kokemuksia koskevista tosiasioista ja oikeuttaa näitä kokemuksia koskevat introspektiiviset uskomukset. Fenomenaalisen konservatismin mukaan evidenssi muodostuu näyttämistiloista eli sellaisista havainnon kautta avautuvista tiedollisista näkymistä, jotka ovat ilmeisiä havaitsevalle subjektille. Näistä poiketen koherentismi rajaa evidenssin edellä esitettyjen menettelytapojen mukaisesti henkilön uskomuksiin eikä vaadi tuekseen samanlaista suoraa aistihavaintoa.

Kyseisille opeille vastakkaisen kannan muodostava eksternalismi perustuu käsitykseen, jonka mukaan oikeutus ei riipu niinkään havaitsijan sisäisistä uskomuksista vaan pikemminkin uskomuksen suhteesta todellisuuteen. Nykyinen tietoteoria painottaa kahdenlaisia eksternalistisia teorioita, evidentialisia ja ei-evidentialisia. Tyypillinen ei-evidentialinen teoria on Goldmanin prosessireliabilismi, jonka mukaan oikeutus ei riipu evidenssistä vaan uskomuksen synnyttäneen psykologisen prosessin luotettavuudesta. Sekä

psykologisten prosessien luonne että niiden luotettavuus ovat ulkoisia tekijöitä, joista havaitsija ei ole reflektiivisesti tietoinen. Luotettavuuden ulkoisuutta korostaa se, että se riippuu psykologisten prosessien synnyttämien uskomusten totuudesta. Goldmanin mukaan kognitiotieteen tehtävä on auttaa näiden tekijöiden luonteen selvittämisessä.

Eksternalismin evidentialisen teorian mukaan oikeutus riippuu evidenssistä, joka voi muodostua täysin tai osittain ulkoisista tosiasioista. Käsitys nojaa yksilön havaintokykyyn ja pyrkii yhdistämään havainnot reflektioon ja liittämään internalismin ja eksternalismin hyvät puolet toisiinsa. Evidenssi voi toisin sanoen muodostua täysin ulkoisista tosiasioista, mutta subjektin täytyy tietää nämä tosiasiat. Tätä teoriaa näkyvästi puolustanut englantilainen Timothy Williamson (s. 1955) katsoo evidenssin muodostuvan kaikesta niistä asioista, jotka subjekti pystyy tietämään. Käsitys väljentää internalistista pääsyvaatimusta korvaamalla reflektiivisen pääsyn tiedollisella pääsyyllä ja olettamalla, että evidenssin perustana on reflektiivisen tiedon sijaan kaikki tietoaines.

Ongelmana tiedon lähteet

Edeltävien teknisten kysymysten asianmukainen määrittely vaatii vielä niiden suhteuttamista tiedon lähteisiin. Lähtökohteisesti esimerkiksi internalistiset teoriat rajaavat lähteet havaitsijan sisäisiin tekijöihin, kun taas infallibilismi vaatii lähteiltä erehtymättömyyttä ja reliabilismi luotettavuutta. Kysymys on merkittävä, sillä eri oikeuttamisteoriat suhtautuvat lähteisiin laadullisesti eri tavoin. Lammennan mukaan lähteet voidaan

jakaa ainakin seuraaviin: havainto (tieto ulkomaailmasta), introspektion (tieto omista mielentiloista), järki (tieto välttämättömistä to- tuuksista), päättely (päätelty tieto), muisti (tieto menneisyydestä ja aikaisemmin opitusta), testimonia (muiden sanaan perustuva tieto), uskonnollinen kokemus (tieto Jumalasta) ja moraalinen intuitio (tieto moraalisisista tosiasioista).

Keskeisen ongelman muodostaa se, millä perustein mitäkin läh- dettä voidaan pitää tähdellisenä tietämisprosessissa. Esimerkiksi radikaalin fundamentalismin mu- kaan vain introspektion ja järki ovat perustavia tietolähteitä. Kaikissa muissa lähteissä oikeutus ja tieto perustuvat päättelyyn uskomuk- sista, jotka perustuvat introspek- tion ja järkeen. Radikaali funda- mentalismi johtaa helposti muita lähteitä koskevaan skeptisismiin, koska on vaikea löytää hyvää tapaa päätellä omaa mieltä koskevista introspektiivisista uskomuksista mielen ulkopuolelle. Mikäli tällais- ta päättelytapaa ei löydy, ulkomaai- lmaa koskevia lähteitä, kuten ha- vaintoa, testimoniaa, uskonnollista kokemusta ja moraalista intuitio- ta, ei voi pitää tiedon todellisina lähteinä.

Maltillinen fundamentalismi tarjoaa ongelmaan käytännössä paremman ratkaisun. Koska se ei vaadi tietolähteiltä erehtymättö- myyttä, se voi sallia useita perus- tavia lähteitä – introspektion ja järjen lisäksi muun muassa havain- non, induktiivisen päättelyn, muis- tin ja testimonian. Se voi hyväksyä perustavaksi tiedonlähteeksi jopa uskonnollisen kokemuksen – sikä- li kun tieto Jumalasta ei vaadi Ju- malan olemassaolon todistamista. Teistinen evidentialisti voi ajatella, että Jumalaa koskevien uskomus- ten ei tarvitse perustua päättelyyn ja argumentteihin vaan niiden to-

disteeksi riittävät uskonnolliset ko- kemukset sellaisinaan.

Tieteellisessä mielessä muita järjestelmiä uskottavamman tavan oikeuttamiselle tarjoaa koheren- tismi, jonka mukaan ainoa tiedon ja oikeutuksen lähde on päätte- ly. Uskomusten väliset päättely- ja koherenssisuhteet synnyttävät oi- keutuksen. Muilla lähteillä on oi- keutuksen ja tiedon suhteen mer- kitystä ainoastaan, jos subjektin metakokemukset näiden lähteiden luotettavuudesta voivat lisätä usko- musjärjestelmän koherenssia. Läh- teiden asemaa on kuitenkin lopulta vaikea määrittellä, koska osaan läh- teistä sisältyy selviä metafysisiä ongelmia: esimerkiksi ateisti kiis- tää Jumalan olemassaolon, minkä myötä hän kiistää myös Jumalaa koskevat tosiasiat (tiedon), ja nihi- listi kiistää arvojen ja moraalisten tosiasioiden olemassaolon. Mo- lemmat tavat päätyvät skeptisismiin, koska Jumalan tai moraalisten to- siasioiden olemassaolon kiistämi- nen johtaa näitä tosiasioita koske- van tiedon kiistämiseen.

Johdatus tieto-oppiin sisältää kaksitoista lyhyehköä lukua, jotka valaisevat tiedon mahdollisuuden sekä tietämisen keinojen ja var- muuden ongelmia huomattavan moni-ilmeisesti. Teos ei etene vält- tämättä aina kovin syvällisiin yksi- tyiskohtiin, mutta monipuolisuus on sen vahvuus. Se soveltuu tästä syystä erittäin hyvin sekä yliopis- tolliseksi tietokirjaksi että jokaisel- le alan perusteista monipuolisesti kiinnostuneelle lukijalle. Teos si- sältää viitteiden, asia- ja henkilö- hakemiston sekä lähdeluettelon lisäksi lyhyen teoslistan, josta jo- kainen aiheesta kiinnostunut löy- tää vaatimustasolleen sopivaa lisä- lukemista. *Johdatus tieto-oppiin* ei ole alan merkittävin teos, mutta se on keskeinen kotimaisen keskus- telun avaajana, sillä valtaosa alan perusteista on julkaistu ainoastaan

englanniksi. Varsinkin aloittelijan on hyvä lukea perustiedot ensin suomeksi ja hakeutua vasta sen jäl- keen vaikeampien englanninkielis- ten tutkimusten pariin. ■

Lähteet

LAMMENRANTA, M. (1993). *Tietoteoria*. Gaudeamus.

Kirjoita tutkimustyöstä(si)!

Heini Hakosalo

Vuodenvaihteessa 2022–2023 käynnistettiin Itsenäisen Suomen tieteen historia -tutkimushanke. Se kattaa koko itsenäisyyden ajan, mutta sen painopiste on toisen maailmansodan jälkeisessä ajassa. Hanketta ideoimassa ja toteuttamassa ovat olleet Suomalainen Tiedeakatemia, Suomen Tiedeseura – Finska Vetenskaps-Societeten, Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Svenska Litteratursällskapet, Suomen Historiallinen Seura ja Tieteellisten seurain valtuuskunta. Hankkeen päätoimittajat ovat dosentti Heini Hakosalo, professori Henrik Meinander ja professori Jari Ojala. Koordinaattorina toimii dosentti Stefan Nygård.

Hanke on laaja ja monitasoinen: se tarkastelee tieteen yhteiskunnallista merkitystä makrotasolla mutta haluaa päästä käsiksi myös tieteen tekemisen arkeen ja tutkijoiden kokemuksiin eri aikoina. Tiede ei ole monoliitti vaan muuttuvaa ja moniäänistä tekemistä ja toimintaa, joka on monin tavoin sidoksissa aikaan, yhteiskuntaan ja kulttuuriin. Reilun sadan vuoden aikana tieteen tekemisen tavoitteet, luonne sekä sosiaaliset, poliittiset ja materiaaliset reunaehdot ovat läpikäyneet radikaalejakin muutoksia.

Hankkeen erään aineistokokonaisuuden tulee muodostamaan tutkijoiden tuottama muistitietoaineisto. Tutkijat kirjoittavat kokemuksistaan ja työstään, ja tätä materiaalia käytetään aineistona

historiahankkeessa. Arkistoituna se jää myös tulevien tutkijoiden käyttöön. Keruu antaa tutkijoille ja muille tieteen parissa työskenteleville mahdollisuuden kirjata kokemuksiaan ja näkemyksiään ja samalla sanoa sanansa tieteen ja tutkimuksen kehityksestä Suomessa. Keruusta ja arkistoinnista vastaavat Suomalaisen Kirjallisuuden Seura ja Svenska Litteratursällskapet. Keruukutsut ja -ohjeet löytyvät seurojen kotisivuilta.

Keruu on auki 31.8.2023 saakka. Kirjoituksia toivotaan eri uravaiheissa olevilta ja eri aloja edustavilta tutkijoilta. Suomessa työskentelevät tai työskennelleet ulkomaalaiset tutkijat ovat myös tervetulleet kirjoittamaan kokemuksistaan (englanniksi). Kirjoitusten muoto ja pituus on vapaa. Ne voivat olla esimerkiksi kattavampia kuvauksia erilaisista tutkimuksista tai hankkeista, kertontaa tutkimustyön arjesta, pohdintoja tieteellisen työn onnistumisista ja epäonnistumisista tai tutkimustyöhön liittyvistä tunteista, näkemyksiä suomalaisen tiedeyhteisön, korkeakoululaitoksen ja tiedepolitiikan erityisluonteesta tai tiedepolitiikan murroksista ja jatkuvuuksista.

Lisätietoja antaa:

Hankekoordinaattori Stefan Nygård
stefan.nygard@acadsci.fi
050 3601973

Kirjoittajat

PÄIVI GRANÖ, TaT, dosentti, emerita tutkija, Turun yliopisto

JOUNI HUHTANEN, FM, väitöskirjatutkija, Oulun yliopisto

TUIJA KOIVUNEN, YTT, yliopistonlehtori, Itä-Suomen yliopisto

MATTI MUUKKONEN, HTT, OTT, YTM, julkisoikeuden yliopistonlehtori, julkisoikeuden dosentti,

hallinto-oikeuden dosentti, Itä-Suomen yliopisto

BRITA SOMERKOSKI, KT, dosentti, erikoistutkija, Turun yliopisto

MIKKO TUJULA, KM (väit.), väitöskirjatutkija, Helsingin yliopisto

HERTTA VUORENMAA, FT, yliopistonlehtori, Aalto-yliopisto

LILI-ANN WOLFF, KT, dosentti, vanhempi yliopistonlehtori, Helsingin yliopisto

Ennakkotietoa syksystä 2023

Edityksellisen tiedeliiton Edistyksen Päivät 2023 pidetään **2.–3.11. Helsingissä**. Seminaari järjestetään Tieteiden talolla (Kirkkokatu 6, 00170 Helsinki).

Päivien teema tänä vuonna on "Tieteen ilot".

Teemaan sopivaa alustuksen aihetta tai puhujaa voi ehdottaa ottamalla yhteyttä seminaarin järjestelytoimikuntaan:

Edityksellinen tiedeliitto
toimisto@tiedeliitto.net
